

Erkan DİKİCİ

Doç. Dr. | Assoc. Prof.

Bitlis Eren Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bitlis-TÜRKİYE
Bitlis Eren University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Bitlis-TURKIYE
ORCID: 0000-0001-8319-0345

dikicierkan@gmail.com

Âmiran Kurtkan Bilgiseven'in Türk Sosyolojisine Katkıları*

Öz

Türkiye’de sosyoloji disiplini yaklaşık bir asırlık bir geçmişe sahiptir. Bu disiplinin kurumsallaşma süreci, özellikle erken Cumhuriyet döneminde Ziya Gökalp’in öncülüğünde başlamıştır. Gökalp, Türkiye’de sosyolojinin kurucu figürü olarak kabul edilmekte ve birinci kuşak sosyologlar arasında yer almaktadır. Onu izleyen ikinci kuşakta ise Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken gibi isimler öne çıkmıştır. Üçüncü kuşakta ise Türk sosyolojisine özgün katkılarda bulunan birçok düşünür ortaya çıkmıştır; bunlardan biri de Âmiran Kurtkan Bilgiseven’dir. Âmiran Kurtkan’ın düşünsel yönelimi, hocası Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun etkisiyle şekillenmiş ve bu doğrultuda gelişmiştir. Fındıkoğlu’nun düşünsel mirasını sürdüren Kurtkan, Türk sosyolojisinin önde gelen temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Sosyolojinin çeşitli alt alanlarında üretken bir şekilde çalışmalar yürüten Kurtkan, kendi ifadesiyle 26 kitap, 113 makale ve 15 çocuk kitabı kaleme almıştır. Eserlerinde genel olarak bilim felsefesi, sosyolojik yöntem ve metodoloji, Türk toplum yapısı, toplumsal değişim ve kalkınma, iktisadî gelişme ile toplumsal çözülme gibi temalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Kurtkan’ın özel önem atfettiği alanlardan biri de din sosyolojisidir. Türk-İslam kültür sentezini düşünsel referans noktası olarak benimseyen Kurtkan, sosyolojik analizlerinde İslamiyet’in ve Kur’ân-ı Kerim’in hükümlerini dikkate almış; bu yönüyle dini referansları barındıran özgün bir sosyolojik perspektif geliştirmiştir. Millî kimlik ve kültürel mirasla uyumlu bir sosyolojik yaklaşım benimseyen Kurtkan, özellikle din, ekonomi ve eğitim kurumları üzerinden toplumsal yapı analizleri gerçekleştirmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Türk sosyoloji geleneği içinde önemli bir yere sahip olan Âmiran Kurtkan’ın sosyolojik düşüncesini incelemek ve alana yaptığı katkıları ortaya koymaktır. Kurtkan, sosyolojinin birçok alanında özgün fikirler ileri sürerek disiplinin gelişimine anlamlı katkılarda bulunmuştur. Türk toplumunun yapısını tarihsel ve kültürel bağlamı içerisinde ele alma gerekliliğini vurgulayan Kurtkan, bu yönüyle Türk sosyolojisine özgün bir perspektif kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amiran Kurtkan Bilgiseven, Sosyoloji, Türk Sosyolojisi.

Contributions of Amiran Kurtkan Bilgiseven to Turkish Sociology

Abstract

The discipline of sociology in Turkey has a history of nearly a century. The institutionalization process of this discipline began under the leadership of Ziya Gökalp, especially in the early Republican period. Gökalp is considered the founding figure of sociology in Turkey and is among the first-generation sociologists. In the second generation that followed him, names such as Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu and Hilmi Ziya Ülken came to the fore. In the third generation, many thinkers who made original contributions to Turkish sociology emerged; one of them is Amiran Kurtkan Bilgiseven. Amiran Kurtkan’s intellectual orientation was shaped by the influence of his teacher Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu and developed accordingly. Kurtkan, who continues Fındıkoğlu’s intellectual legacy, is considered one of the leading representatives of Turkish sociology. Kurtkan, who has worked productively in various subfields of sociology, has written, in his own words, 26 books, 113 articles and 15 children’s books. In his works, he generally focused on themes such as philosophy of science, sociological method and methodology, Turkish social structure, social change and development, economic development and social disintegration. One of the areas to which Kurtkan attaches special importance is the sociology of religion. Adopting the Turkish-Islamic cultural synthesis as an intellectual reference point, Kurtkan took into account the provisions of Islam and the Quran in his sociological analyses; in this respect, he developed an original sociological perspective that included religious references. Adopting a sociological approach compatible with national identity and cultural heritage, Kurtkan has conducted social structure analyses, particularly on religion, economy and educational institutions. The main purpose of this study is to examine the sociological thought of Amiran Kurtkan, who has an important place in the Turkish sociological tradition, and to reveal his contributions to the field. Kurtkan has made significant contributions to the development of the discipline by putting forward original ideas in many areas of sociology. Emphasizing the need to consider the structure of Turkish society within its historical and cultural context, Kurtkan has brought an original perspective to Turkish sociology in this respect.

Keywords: Amiran Kurtkan Bilgiseven, Sociology, Turkish Sociology.

* Bu makale, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Erkan Dikici tarafından hazırlanmış olan “Âmiran Kurtkan Bilgiseven’in Sosyolojik Fikirleri” başlıklı tezden üretilmiştir.

Giriş

Onsekizinci asrın son yıllarından itibaren Batı'da ve Osmanlı coğrafyasında yaşanan toplumsal ve siyasal dönüşümler, yalnızca Batılı ülkelerin değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de geleceğini önemli ölçüde etkilere maruz bırakmıştır. Bu etkiler, özellikle on dokuzuncu yüzyılda belirginleşmiş; Batı, bu dönemin ikinci yarısından itibaren küresel egemenliği neredeyse tartışmasız biçimde ele geçirerek, "vahşi kapitalizm" süreciyle dünya genelini sömürgeleştirme yoluna gitmiştir (Kaçmazoğlu, 2001, s. 181-182).

Sosyoloji biliminin ortaya çıkışı da bu küresel hâkimiyet süreciyle yakından ilişkilidir. Kızılçelik'in değerlendirmesine göre, Batı, modernleşme ve Batılılaşma gibi çekici kavramları kullanarak kendi sistemini evrenselleştirmeye çalışmış, bu bağlamda sosyolojiyi bir araç olarak kullanmıştır. Ona göre, Türkiye'de sosyolojinin gelişim süreci, bu yönelimin en çarpıcı örneklerinden biridir (Kızılçelik, 2012, s. 143).

Ancak toplumsal yapılar, ait oldukları medeniyet havzası içerisinde anlam kazanır ve özgünlüklerini bu çerçevede inşa ederler. Tüm toplumlar, tarihsel olarak Doğu ya da Batı uygarlık dairesine mensup olup, sorunları ve dinamikleri de bu medeniyet perspektifiyle değerlendirildiğinde anlamlı hale gelir. Türk toplumunun karşı karşıya olduğu temel sorunların kaynağı da onun hangi uygarlık dairesine ait olduğu sorusuyla doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla Türk toplumunu tanımak isteyen bir sosyoloğun, onu ait olduğu medeniyet ekseninde analiz etmesi gerekir. Bu sorumluluk, özellikle yerli sosyologlara düşmektedir. Kızılçelik'in ifadesiyle, Batı merkezli düşünce yapısıyla şekillenmiş sosyologların bu bağlamı kavraması mümkün değildir; Türk toplumunun yapısını ve ruhunu çözümleyebilecek olanlar, ancak bu topluma içerden bakan yerli düşünürlerdir (Kızılçelik, 2015, s. 51).

Doğu ve Batı toplumları arasındaki temel farklılıklar, edebiyat ve düşünce dünyasında da yankı bulmuştur. Özellikle Kemal Tahir, bu ayrımı sıklıkla vurgulamıştır. Ona göre Batı toplumlarında mülkiyet hakkı, derebeylik, soyluluk sınıfı ve şehir burjuvazisi gibi yapılar tarihsel olarak gelişmişken, Anadolu toplumunda bu unsurların benzerleri bulunmamaktadır. Buna karşılık, Osmanlı'da merkeziyetçi bir devlet yapısı mevcutken, bu türden bir yapı Batı Avrupa tarihinde yer bulmamıştır. Kemal Tahir ayrıca, Doğu toplumlarında Batı'daki gibi keskin bir "ezen-ezilen" çatışmasının yaşanmadığını da belirtmiştir (Kızılçelik, 2012, s. 158-159).

Baykan Sezer'e (1993, s. 12) göre, Türkiye'de sosyoloji disiplini ancak, dünya sosyoloji akımları içerisinde Türk toplumunun ihtiyaç ve çıkarlarını esas alan, olayları bu perspektiften değerlendirebilen özgün bir yaklaşım geliştirdiğinde gerçek anlamda bir sosyoloji geleneğinden söz etmek mümkün olacaktır. Günümüz sosyolojik düşüncesi, 19. yüzyılda Batı'da doğduğu koşullardan çok daha karmaşık ve sarsıcı bir dönemde varlık göstermektedir. Toplumsal bölünmeler ile çatışmalar daha derinleşmiş, değişim süreçleri ise çok daha hızlı ve karmaşık hâle gelmiştir. Bu durum, sosyolojinin günümüzde her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulan bir disiplin olduğunu göstermektedir. Ancak bu süreçte, Batı sosyolojisinin Türkiye'ye yönelik yeni ve işlevsel yaklaşımlar sunma kapasitesini büyük ölçüde yitirdiği de açık biçimde ortaya çıkmıştır (Eğribel, 2010a, s. 134).

Kaçmazoğlu'na (2001, s. 183) göre, Osmanlı Devleti, karşılaştığı sorunlara çözüm üretmek ve etkinliğini artırmak amacıyla bilinçli bir şekilde Batılılaşma yönünde bir tercih yapmıştır. Bu tercihin ardında, Batı ile bütünleşme sürecinde kazanılacak yeni kimliğin tanımlanması ve bu yeni yönelimin beraberinde getireceği sorunlara bilimsel çözümler bulunması gerekliliği yatmaktadır. Batı'da sosyoloji biliminin doğuşu nasıl toplumsal meselelerin çözümüne yönelik olmuşsa, aynı şekilde bu bilim dalı Osmanlı'ya da devleti çöküşten kurtarma ve Batıcı politikaların meşruiyetini sağlama aracı olarak aktarılmıştır.

Ertan Eğribel'in değerlendirmelerine göre, Türkiye'de sosyolojiye olan ilgi, doğrudan devletin karşılaştığı krizlere çözüm arayışıyla paralel bir gelişim göstermiştir. Bir bilim dalı olarak sosyolojinin bir bilim olarak doğuşu, esasen modern dünyada ortaya çıkan düzenin yarattığı problemleri ortadan kaldıracı olarak çözüm önerileri getirme gayreti ile ilişkilendirilebilir.

Osmanlı Devleti, Batı'yı model alma sürecinde, kendi tarihsel deneyimlerinin sınırlı olması ve siyasal yapısının kısıtlılığı nedeniyle ihtiyaç duyduğu bilgilere doğrudan ulaşamamıştır. Bu sebeple, sosyoloji disiplini, başlangıçta devletin kurumsal bir tercihi olarak değil, dışsal bir aktarımla şekillenmiştir (Eğribel, 2016a, s. 87-88).

Türkiye'de Sosyolojinin Tarihsel Serüveni

Batı sosyolojisi, Türkiye'ye, toplumsal sorunların giderek arttığı ve daha karmaşık bir hâl aldığı bir dönemde giriş yapmıştır (Kızılçelik, 2008, s. 121). Bu disiplinin Türkiye'deki ilk ortaya çıkışı ve şekillenme süreci, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş dönemine denk gelmektedir (Özcan, 2010a, s. 158). Baykan Sezer'in (1998, s. 8) vurguladığı üzere, sosyolojinin Batı'da doğduğu tarihsel ve toplumsal koşullar ile Türkiye'ye taşındığı bağlam, ülkemizdeki sosyoloji faaliyetlerini derinden etkilemiştir. Batı düşünce sisteminin ürünü olan sosyoloji, Türkiye'deki ilk varlık sürecinde, kendisini meşrulaştırabilmek adına Batı'nın sahip olduğu üstünlüğü ve Türkiye'nin kurtuluşa erebilmesi için Batılılaşmanın zorunluluğunu savunmakla yükümlü kılınmıştır.

19. yüzyılda Batı düşüncesi, kendi entelektüel birikimini en gelişmiş düzeye ulaştırdığına ve kendi içinde yeterli bir sistem oluşturduğuna inanıyordu. Bu dönemde modern bilim anlayışı, Batı toplum düşüncesinin zirvesi olarak kabul edilmiştir. Toplumbilimsel yaklaşımlar da Batı'nın düşünsel evriminin en ileri ve ideal ürünü olarak takdim edilmiştir (Eğribel, 2009, s. 184). Batı'da sosyoloji, toplumsal yapıda oluşan belirsizliklerin giderilmesi, düzen arayışlarının karşılanması ya da ilerlemeye dair beklentilerin karşılık bulması ölçüsünde işlevsellik kazanmış ve uygulama alanı bulmuştur.

Ancak Türkiye bağlamında bu gelişim süreci farklılık göstermektedir. Osmanlı-Türk düşünce dünyasında sosyolojiye duyulan ilgi, daha çok siyasal nedenlerle şekillenmiştir. Toplumsal dinamiklerden ziyade, siyasî krizlerin etkisiyle gündeme gelen sosyoloji, Osmanlı Devleti'nin ciddi sorunlarla yüzleştiği bir dönemde düşünsel zemine dahil olmuş ve genellikle siyasal çözüm arayışlarının bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, toplumsal meselelere yöneltilen ilginin arka planında çoğu zaman eleştirel biçimde dile getirilen “devleti kurtarma” kaygısı yer almıştır. Batı'daki sosyolojik çalışmalarda böyle bir devlet merkezli yaklaşım söz konusu değildir. “Devlet nasıl kurtarılır?” gibi bir soru, Batılı sosyologların temel gündeminde yer almamış, sosyoloji daha çok sanayileşmenin yarattığı toplumsal sorunlar ve örgütlenme biçimlerine odaklanmıştır (Özcan, 2010a, s. 155).

Türkiye'de sosyolojinin gelişim süreci boyunca, Batı ile kurulan ilişki biçimi pek tartışma konusu yapılmadan, Batı kaynaklı sosyolojik yaklaşımlar adeta çözüm reçetesi gibi doğrudan ithal edilmiştir. Ancak bu ithalat, tamamen pasif bir aktarım olarak değerlendirilmemelidir. Türk sosyolojisi, siyasetle olan yakın ilişkisi sayesinde, zaman zaman Batılı kuramları aşan, onları yeniden yorumlayan ya da dönüştüren özgün yaklaşımlar üretme çabası içinde canlılığını sürdürmüştür (Eğribel, 2016b, s. 137).

Türkiye'de sosyolojinin ortaya çıkışı, büyük ölçüde pratik ve siyasi ihtiyaçlara dayanmaktadır. Bu disiplinin önem kazandığı dönem, Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecine girdiği bir zaman dilimine denk gelmektedir. Tanzimat dönemi siyaseti, giderek derinleşen sorunlar karşısında yetersiz kalmış; imparatorluk içerisindeki farklı unsurları bir arada tutmayı hedefleyen Osmanlıcılık ideali, beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Batılı güçlerin bu bölgelerde yürüttüğü jeopolitik müdahaleler de Osmanlı coğrafyasındaki gayrimüslim ve gayri Türk toplulukları merkezden kopuk, bağımsız çözüm arayışlarına itmiştir. Bu çalkantılı dönemde sosyoloji, Tanzimatçı devlet adamlarının çözüm üretmekte zorlandığı sorunlara farklı bir yaklaşım getirme çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Esasında siyasal nitelik taşıyan bu çözüm arayışları, Türk sosyolojisinde iki ana damar etrafında şekillenmiştir. Bu damarlardan biri Prens Sabahattin'in bireyci ve adem-i merkeziyetçi yaklaşımına, diğeri ise Ahmet Rıza ve Ziya Gökalp'in daha kolektivist ve merkeziyetçi çizgisine dayanmaktadır. Her iki yaklaşım da imparatorluğun

dağılma sürecine farklı bakış açıları sunarak, çözüm önerilerinde birbirine zıt paradigmalara yaslanmıştır (Özcan, 2010a, s. 137; Kızılçelik, 2004a, s. 287-288).

Dünya genelinde bakılacak olursa, sosyoloji kürsüsünün kurulduğu ikinci ülkenin Türkiye olması, Türkiye'de sosyoloji bilimine verilen önemin birçok ülkeden daha erken fark edildiğini ortaya koymaktadır. Türk toplumu, tarihsel süreç içerisinde karşılaştığı çeşitli sorunları kolektif bir biçimde çözme konusunda önemli deneyimlere ve zengin bir birikime sahiptir. Bu sebeple, tarih boyunca içselleştirdikleri ve yatkın oldukları bu yönelimin bilimsel bir disiplin hâline gelmesi, Türkler açısından doğal bir ilgi ve kabul görmüştür. Sosyolojinin Türkiye'ye giriş yaptığı dönemde ülke ciddi toplumsal ve siyasal problemlerle karşı karşıyaydı. Bu sorunların bilimsel yöntemlerle ele alınması, Türkiye'nin meselelerine bilimsel yaklaşımla çözüm bulma iradesini ortaya koymaktadır. Aksi takdirde bu tür meseleler farklı zeminlerde tartışılmayı tercih ederdi (Sezer, 1991, s. 26). Ertan Eğribel ise, Türk sosyolojisinin çoğunlukla eksiklikler ve problemler üzerinden tanımlanmasının, alanı daraltıcı ve kendimizi sınırlayıcı bir etki yarattığını savunmuştur. Ona göre, bu tür bir yaklaşımdan vazgeçilerek, Türk sosyolojisinin özgün yönlerinin, tarihsel birikiminin ve zengin içeriğinin de öne çıkarılması gerekmektedir. Böylece alana daha sağlıklı ve kapsayıcı bir perspektif kazandırmak mümkün olacaktır (Eğribel, 2010b, s. 3).

Sosyoloji, köken itibarıyla Batı'da doğmuş bir bilim dalıdır ve Türkiye'ye de bu coğrafyadan aktarılmıştır. Her ne kadar Türkiye'deki sosyoloji anlayışı başlangıçta büyük ölçüde dışa bağımlı ve aktarıma dayalı olsa da zamanla toplumsal düzlemde kendine önemli bir yer edinmeyi başarmıştır. Bu başarının temelinde, Türk toplumunun karşı karşıya kaldığı çeşitli sorunlara sosyoloji aracılığıyla çözüm üretme yönündeki çabalar yer almaktadır. Aktarmacı bir görünüm taşımasına rağmen, sosyoloji Türk toplumunun meselelerine duyarsız kalmamış, aksine bu sorunlara bilimsel bir perspektiften yaklaşma imkânı sunmuştur. Sosyolojiye duyulan güvenin arkasında, bu disiplinin toplumsal problemlere yönelik çözüm potansiyeli taşıdığına dair yaygın bir inanç yer almaktadır. Türkiye gibi karmaşık ve köklü sorunlarla yüzleşen bir toplum açısından bu özellik oldukça anlamlıdır. Türk düşünce geleneğinde, bireysel kurtuluş arayışlarından ziyade, kolektif çözüm yolları her zaman daha fazla önem görmüştür. Bu yönüyle sosyoloji, Türk düşünce yapısıyla da örtüşen bir bilim alanı olarak öne çıkmaktadır (Tüfekçioğlu, 1991, s. 140-141).

Türk sosyolojisinin odak noktası, Türk toplumunun yapısı ve gerçekliği olmalıdır (Kızılçelik, 2004a, s. 303). Bu sosyolojinin temel görevi, tarihsel sürecimizi Batı'nın kalıplaşmış bakış açılarıyla değerlendirmek yerine, kendi tarihsel birikimimiz ve bilgi kaynaklarımız ışığında, Doğu ve Batı arasındaki ilişkiler bağlamında toplumsal meselelerimizi ele almak ve analiz etmektir (Kızılçelik, 2004a, s. 305).

Batı sosyolojisini eleştirmeden ve sorgulamadan olduğu gibi benimsemek, sağlıklı bir yaklaşım değildir. Türkiye'yi Batılı sosyologların bakış açısıyla değerlendirmek, toplumsal sorunları net bir şekilde görememeye, yani sınırlı bir bakış açısı geliştirmeye yol açar. Zira Batılı sosyologlar, kendi toplumlarını doğru bir perspektifle incelerken, Batı dışındaki ezilen toplumlara önyargılı ve çarpık bir bakışla yaklaşmışlardır (Kızılçelik, 2005, s. 128).

Sosyologların özgün ve bağımsız düşünsel üretimler yapabilmeleri için kendi toplumlarına ve tarihlerine yönelmeleri gerekmektedir (Kızılçelik, 2004b, s. 34). Türk toplumunun gerçekliğini sağlıklı biçimde analiz edebilmek, ancak bağımsız bir Türk sosyolojisinin inşasıyla mümkün olabilir. Zira düşünsel bağımlılığın olduğu bir ortamda kalıcı başarılar elde etmek neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle öncelikli olarak zihinsel bağımsızlığın sağlanması, yani bağımlı düşünce kalıplarının yerini özgür düşünce biçimlerinin alması şarttır (Kızılçelik, 2005, s. 129). Bu çerçevede “kendimizi tanımak, anlamak, özümüze dönmek ve kendimize özgü niteliklerimizi korumak” büyük önem taşımaktadır (Kızılçelik, 2004b, s. 34). Dolayısıyla yerli bir sosyoloji anlayışına yönelmek elzemdir. Bu noktada, Kızılçelik (2015a, s. 16-17), Baykan Sezer'in sosyolojinin Türkiye'deki misyonuna ilişkin şu sözlerine dikkat çeker: “Türk sosyolojisinin asli görevi, Türk toplumuna hizmet etmektir. Öğreti ve yaklaşımlarını Türk toplumunun ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda yeniden değerlendirmede süreci, sosyoloji toplumda hak ettiği itibarı kazanamaz.

Aksi takdirde, sosyologların konumu, klasik Batı müziği sanatçılarının devlet destekli konserler vermesi gibi, yalnızca YÖK himayesinde ders vermekle sınırlı kalır.”

Türk toplumu tarihsel ve kültürel olarak kendine özgü bir yapıya sahiptir; bu nedenle Batı toplumlarıyla birebir örtüşen bir gelişim çizgisi izlememiştir. Bu özgünlük, Türk toplumunun açıklanmasında Batı sosyolojisinin kavram ve modellerinin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Zira Batı sosyolojisi, Batı'nın toplumsal gerçeklikleri doğrultusunda şekillenmiş, onun ideolojik çıkarlarını ve dünya görüşünü yansıtan bir yapıdadır. Bu yaklaşımlar, Batı'nın küresel üstünlüğünü meşrulaştırma amacı taşır. Bu nedenle, Türk sosyologların kendi toplumsal dinamiklerine uygun kavramsal çerçeveleri oluşturmaları gerekmektedir. Türk toplumunun farklılıklarını anlamak ve açıklayabilmek için, bu topluma özgü bir sosyoloji anlayışına ihtiyaç vardır. Batı sosyolojisinin terim, teori, model ve ideolojik yaklaşımlarının Türk toplumu için geçerli çözümler üretmesi beklenemez (Kızılçelik, 2004a, s. 287-288). Bu bağlamda, Türk sosyolojisinde “yerlilik” kavramı önem kazanmaktadır. Kızılçelik'e (2016, s. 267) göre yerlilik, bir toplumu ve onun insanını, başka bir ülkenin toplumsal yapısı, tarihî geçmişi veya değer yargılarına göre değil, kendi tarihsel süreci ve toplumsal gerçekliği çerçevesinde değerlendirmektir. Bu yaklaşım, insanı ve toplumu, kendi özgün serüveni içinde ele almayı ve başka toplumların ölçütlerine göre yargılamaktan kaçınmayı gerektirir.

Türkiye’de sosyolojinin gelişimi, kendine has ve özgün bir süreci yansıtır. Bu özgünlük, sosyolojinin Türkiye’ye giriş koşulları ve ülkenin içinde bulunduğu sosyo-politik bağlamla doğrudan ilişkilidir. Bu tarihsel serüven sonucunda, Batı sosyolojisinden farklı yönler taşıyan ve "Türk sosyolojisi" olarak adlandırılabilen bir anlayıştan söz etmek mümkün hale gelmiştir. Ancak uzun bir dönem boyunca Türk sosyolojisinin belirleyici özelliği, büyük ölçüde Batı’dan aktarılan düşünce ve kuramlarla şekillenmiş olmasıdır (Sezer ve diğerleri, 2016, s. 9). Eğribel’in (2016c, s. 201) belirttiği gibi, Türk sosyolojisinin temel sorunu, kendine ait özgün bir teori ya da sistem geliştirememesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan tercümeçi yaklaşım olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki sosyologlar, Türkiye’nin toplumsal meselelerini analiz ederken, Batılı sosyologların geliştirdiği kuramları doğrudan referans almışlardır. Türkiye’yi Batı toplumlarıyla benzer özellikler taşıyan bir ülke olarak değerlendirdikleri için, Batı’nın sosyolojik sorunlarına çözüm arayan yaklaşımları, Türkiye’nin gerçeklerine de uyarlanabilir görmüşlerdir (Kızılçelik, 2004b, s. 75). Zamanla Amerikan sosyolojisinin Türkiye’de etkili olmaya başlaması, Türk sosyolojisinin beslendiği kaynakların çeşitlenmesine neden olmuştur. Özellikle Amerikan sosyolojisinin ampirik yönü, Türkiye’de anket temelli saha araştırmalarının ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, sosyologların Türkiye’nin tarihsel bağlamını göz ardı etmelerine ve toplumu yalnızca nicel verilerle anlamaya çalışmalarına sebep olmuştur. Bu dönemde ampirik çalışmalarla sosyolojiyi özdeşleştiren anlayış, sosyologların kendi toplumlarının tarihine ve kültürel kökenlerine yönelmelerini büyük ölçüde engellemiştir (Kızılçelik, 2004b, s. 80).

Türk sosyolojisinin kurucu figürleri arasında Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp öne çıkmaktadır. Prens Sabahattin, Fransız sosyolog Le Play’in görüşlerinden etkilenecek adam-i merkeziyetçi bir toplum yapısını savunurken; Ziya Gökalp, Durkheim’in iş bölümü ve toplumsal dayanışma anlayışından hareketle, merkeziyetçi bir ulus-devlet modelini temel alan sosyolojik bir çerçeve geliştirmiştir (Aktay, 2013, s. 23). Her iki düşünür de Türkiye’de sosyolojinin kurumsallaşmasında ve temel yönlerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak her ne kadar farklı yönelimler sergileseler de bu iki yaklaşımın da temelleri Fransız sosyoloji geleneğine dayanmaktadır (Kızılçelik, 2004b, s. 76).

Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin, II. Meşrutiyet döneminin Türk sosyolojisinde öne çıkan iki önemli entelektüel figürüdür. Bu dönemde, Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar geçen süreçte her iki düşünür de Türk sosyoloji ve siyaset arenasında kendi düşünsel yönelimleri doğrultusunda etkili olmuş, toplumsal kurtuluşun yollarına dair çeşitli kuramlar geliştirmişlerdir. Sosyolojiye dair tanımları ve yaklaşımları farklılık göstermekte olup, önerdikleri çözüm yolları siyasi bir içerik taşımaktadır. Siyasetten bağımsız bir sosyoloji anlayışına sahip olmamaları, büyük ölçüde içinde

bulundukları dönemin sorunlarının siyasal nitelik taşımasından, ailelerinin siyasi geçmişlerinden ve aydın kimliklerinin getirdiği sorumluluklardan kaynaklanmaktadır (Kaçmazoğlu, 2003, s. 2).

20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren, Cumhuriyet'in ilanı ile beraber Türkiye'de sosyolojik düşüncenin gösterdiği gelişim ivme kazanmıştır. Emre Kongar'a göre, Ziya Gökalp başta olmak üzere, dönemin sosyologları yalnızca bilim üretmekle kalmamış, aynı zamanda topluma sosyolojiyi tanıtmaya görevini de üstlenmişlerdir. Bu sosyologlar, modern bir toplumun bilimsel temellerini oluşturmakla yükümlüdür ve bu döneme damgasını vuran isim hiç şüphesiz Ziya Gökalp olmuştur (Kongar, 2012, s. 13). Orhan Türkdoğan ise 1900'lü yılların başlarından itibaren Türkiye'de sosyolojik düşüncenin kurumsallaşmaya başladığını, İstanbul Üniversitesi ile başlayan bu sürecin, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile hız kazandığını belirtir (Türkdoğan, 1995, s. 9).

Türkiye'de sosyoloji, ilk kez 1914 yılında Ziya Gökalp tarafından kurulan bir kürsü aracılığıyla akademik bir zemine kavuşmuştur. II. Meşrutiyet döneminde Gökalp ve Sabahattin'in toplumsal ve siyasal tezleri etrafında şekillenen tartışmalar, sosyolojiye canlı bir entelektüel ortam sağlamıştır. Her ne kadar Cumhuriyet'in ilanı ile bu canlılık bir miktar azalmış olsa da 1924 yılında sosyoloji derslerinin lise müfredatına dâhil edilmesiyle birlikte, bu alanın eğitim sistemindeki yeri kurumsal olarak güçlenmeye devam etmiştir. Böylece sosyoloji hem ortaöğretim hem de yükseköğretim düzeyinde yerini almıştır. 1940'lı yıllara gelindiğinde ise, Nazi Almanyası'ndan kaçarak İstanbul Üniversitesi'ne gelen Alman akademisyenler ile Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi isimler, Türk sosyolojisine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Aynı dönemde Ankara Üniversitesi'nde Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes öncülüğünde kurulan sosyoloji kürsüsü, sosyolojik düşünceye yeni bir yön kazandırmıştır. Marksist düşünce ile Amerikan sosyolojisinin etkilerini birleştiren bu Ankara ekolü, birçok alanda deneysel araştırmalar yürütmüş ve sosyolojinin kurumsallaşma sürecine ciddi katkı sağlamıştır. 1923-1939 yılları arasındaki durgunluk döneminden sonra sosyoloji yeniden hareketlenmiş, 1940'lı yıllar boyunca Ankara ve İstanbul'daki iki farklı düşünce odağının çalışmaları bu canlanmayı desteklemiştir. Ancak 1950'li yıllarda hem uluslararası gelişmeler hem de Türkiye'nin iç siyasi koşulları nedeniyle sosyoloji bir durgunluk sürecine girmiştir. Kaçmazoğlu'na göre bu gerilemede bazı içsel faktörler de etkili olmuştur: Ankara ekolü mensuplarının üniversitelerden uzaklaştırılması, sosyologlar arasında yaygın bir hayal kırıklığı yaratmış; İstanbul ekolündeki bazı akademisyenlerin düşünsel yön değiştirmesi ya da dönemin siyasal iktidarına yakın durması, sosyolojinin üretkenliğini olumsuz yönde etkilemiştir (Kaçmazoğlu, 1999, s. 325-326).

1940'lı yıllara dek Türk sosyolojisi, temel hedef olarak Türkiye'yi içinde bulunduğu durumdan çıkarmayı amaçlamış, ancak bu çabasını yürütürken resmî ideolojinin sınırlarının dışına çıkmamıştır. Bu genel çizginin aksine, Ankara ekolü, sosyolojiyi devletin resmi söyleminden bağımsız bir şekilde ele alma arayışına yönelmiştir. Kızılçelik'e göre, bu ekole mensup sosyologların üniversite dışında kalmaları ve 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Türk sosyolojisinin yönü önemli ölçüde değişmiştir. Türkiye'nin 1950'lerden itibaren izlediği dış politika doğrultusunda Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaşması, toplumsal yapıda olduğu gibi sosyolojik düşüncede de Amerikan etkisini artırmıştır. Bu süreçte, Türk sosyolojisi de giderek Amerikan sosyolojik anlayışlarına bağımlı hale gelmiş, bu doğrultuda şekillenmiştir (Kızılçelik, 2004b, s. 80).

Ziya Gökalp'in yerli ve kısmen özgün bir sosyoloji üretme çabalarının ardından, 1960'lara kadar Türk sosyolojisi genellikle çeviri temelli bir yapıya sahip olmuştur. Ancak 1960'lı yıllarda yaşanan toplumsal ve siyasal değişimler, Batılılaşma projelerinin yarattığı hayal kırıklığı ve Kemal Tahir'in düşünsel etkisiyle birlikte, Türk sosyolojisinde daha sorgulayıcı ve eleştirel bir yaklaşım öne çıkmaya başlamıştır. Hatta Batı merkezli projelerde yer alan bazı sosyologlar dahi, dış müdahalelerin gereksizliğinden rahatsızlık duymuştur. Ancak bu entelektüel uyanış uzun soluklu olmamış, 1980 sonrasında Türk sosyologları yeniden ve daha derin biçimde Batılı teorilere bağımlı hale gelmiştir. Kaçmazoğlu'na göre, bu gelişme, sosyologların kendi toplumsal bağlamlarından hızla uzaklaşmalarına ve yabancılaşmalarına neden olmuştur (Kaçmazoğlu, 2010, s. 207-208).

Kaçmazoğlu'nun (1999, s. 57) değerlendirmesine göre, İstanbul ekolü geleneksel sosyoloji anlayışımızın bazı yönlerini taşımaya devam etmiştir. Bu ekol, büyük ölçüde Ziya Gökalp'in düşünsel etkisi altındadır ve köklü bir tarihsel geçmişe sahiptir. Temel olarak Fransız sosyolojisinden beslenmekle birlikte, zaman zaman Le Play okulunun etkileri ve Alman sosyolojisinin izleri de görülmektedir. Bu ekolün önde gelen isimlerinden Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Nurettin Şazi Kösemihal'in her biri farklı sosyolojik yaklaşımlar benimsemiş olsa da, ortak bir Gökalp mirasına sahiptirler. Ülken, eklektik bir çizgide ilerlerken zaman zaman Marksist düşünceye de temas eder. Fındıkoğlu ise, özellikle Alman sosyolojisinden esinlenerek "sosyal siyaset" anlayışını Türkiye'ye kazandırmaya çalışmıştır. Kösemihal ise Le Play geleneğine dayanan deneysel sosyoloji yaklaşımını üniversite ortamında temsil eden bir akademisyen profili çizer. Bu üç düşünürün ortak yönlerinden biri, Ziya Gökalp'in düşünsel çizgisini sürdürmeleridir. Fındıkoğlu'nun doktora çalışması Gökalp üzerineyken, Kösemihal Durkheim hakkında çalışmalar yapmıştır. Ülken'in kaleme aldığı konular ise Gökalp'in üzerinde durduğu meselelerin devamı niteliğindedir. Üçü de felsefi eğitim almış olup, bu nedenle sosyolojiye daha çok felsefi bir bakışla yaklaşmışlardır. Hatta, bilimsel kimliklerinden ziyade, düşünce üreten ve felsefi yaklaşımlar ortaya koyan entelektüeller olarak tanımlanabilirler.

İstanbul ekolüne mensup sosyologlar, sosyolojinin temel alanlarından olan hukuk ve iktisat sosyolojisi konularına da eğilmiş; bu alanlarda çeşitli makaleler kaleme almışlardır. Ancak bu çalışmalar genellikle zorunlu derslerin içeriğini doldurma amacı taşıdığından, derinlemesine analizlerden ziyade genel ve yüzeysel bilgiler sunmakla sınırlı kalmıştır. Örneğin, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun 1943 yılında yayımladığı *Hukuk Sosyolojisi, Mevzuu ve Gayesi* adlı yazısında, tarihsel bilgiler aktarılmakta; hukuk ve sosyoloji disiplinlerinin iş birliği yapması gerektiği ifade edilmekte ve ortak hukuki normlara ulaşmanın önemi vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, Hilmi Ziya Ülken'in 1945-1946 yıllarında yazdığı *İktisadi Sosyoloji* başlıklı çalışmasında, çeşitli iktisadi düşünce okullarına kısaca yer verilmekte, fakat derinlikli çözümlemelerden kaçınılmaktadır (Kaçmazoğlu, 1999, s. 63).

Orhan Türkdoğan, Türk sosyolojisinin belirli bir tarihsel gelişim çizgisine sahip olduğunu vurgulayarak, bu sürecin özellikle İstanbul Üniversitesi bünyesindeki İktisat ve Edebiyat fakülteleri aracılığıyla şekillendiğine dikkat çeker. Türkdoğan'ın değerlendirmesine göre, 1900'li yıllardan itibaren oluşmaya başlayan bu sosyolojik gelenek, dört kuşaktan oluşan bir entelektüel silsile ortaya koymuştur. Bu silsilenin ilk kuşağında Ziya Gökalp, Prens Sabahattin ve Mehmet İzzet yer alırken; ikinci kuşağı Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Nurettin Şazi Kösemihal temsil etmektedir. Üçüncü kuşağı ise Mehmet Eröz, Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Baykan Sezer, Ümit Meriç, Korkut Tuna, Enis Öksüz ve Mustafa Erkal gibi isimler oluşturmaktadır (Türkdoğan, 2011, s. 1). Bu kuşaklar arasında özellikle iktisat disipliniyle sosyoloji arasında köprü kuran araştırmacıların, Türk sosyolojisinin kuramsal ve metodolojik derinliğine önemli katkılarda bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın merkezinde yer alan Âmiran Kurtkan Bilgiseven, hem iktisat hem sosyoloji alanındaki birikimiyle bu gelenek içinde özgün bir konuma sahiptir. Disiplinler arası yaklaşımı ve üretken akademik kimliğiyle, Türk sosyoloji geleneğinin gelişiminde etkili bir figür olarak öne çıkmaktadır.

Ufuk Özcan'a (2010b, s. 158) göre, iktisat alanından gelen akademisyenlerin Türk sosyolojisine katkısı yeni bir gelişme değildir. 1940'lı yıllardan itibaren Osmanlı iktisat tarihçisi Ömer Lütfi Barkan'ın çalışmaları, sosyolojik düşünce üzerinde etkili olmuştur. Ancak bu etki, 1960'lı ve özellikle 1970'li yıllarda iktisat disiplininin toplumsal tartışmalarda daha fazla ön plana çıkmasıyla belirginleşmiştir. Bu dönemde Sabri Ülgener, Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer gibi önemli iktisatçılar, özgün düşünce yapıları ve yaklaşımlarıyla sadece ekonomi değil, sosyoloji alanında da belirleyici bir rol oynamışlardır. Özcan, bu düşünürlerin ortak yönünün İstanbul Üniversitesi çatısı altında çalışmalarını sürdürmeleri olduğunu belirtmektedir.

1930'lu yıllarda Türkiye'ye göç eden Alman akademisyenlerin etkisiyle, Alman sosyoloji geleneği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde kendine özgü bir sosyoloji yaklaşımının gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu yaklaşım, özellikle sosyal siyaset anlayışı temelinde şekillenmiş

ve Soğuk Savaş döneminde ideolojik etkilerle daha da biçimlenerek Amerikan sosyolojisinin kuramsal yaklaşımlarıyla sentezlenmiştir. Böylece İktisat Fakültesi'nde gelişen sosyoloji ekolü, eklektik ve bütüncül bir karakter kazanmış; yerli, milliyetçi ve muhafazakâr-liberal bir perspektifle Türk entelektüel hayatında etkili bir konuma ulaşmıştır (Kaçmazoğlu, 2012, s. 190). Bu entelektüel damar, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun öncülüğünde şekillenmiş ve onun öğrencileri olan Mehmet Eröz, Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Enis Öksüz ve Mustafa Erkal gibi isimlerin katkılarıyla kurumsallaşmıştır. İktisat Fakültesi bünyesinde gelişen bu sosyoloji anlayışı, Türk sosyolojisinin teorik çerçevesinin oluşumunda ve metodolojik yöneliminin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, Türk sosyoloji tarihinde önemli bir yeri bulunmasına rağmen literatürde görece ihmal edilmiş bir figür olan Âmiran Kurtkan Bilgiseven'in sosyolojik yaklaşımını ve bu alana sunduğu katkıları analiz etmektir. Kurtkan, yalnızca Fındıkoğlu'nun düşünsel mirasını sürdüren bir isim olarak değil; aynı zamanda disiplinler arası bakış açısı, üretkenliği ve özgün sosyolojik perspektifiyle İktisat Fakültesi ekolünün öne çıkan temsilcilerinden biri olarak dikkat çekmektedir.

Âmiran Kurtkan Bilgiseven'in Türk Sosyolojisine Katkıları

Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Türkiye'nin yetiştirdiği önemli aydınlardan biri olarak, çalışmalarında özgün bir üslup ve düşünsel derinlik sergilemiştir. Toplumsal yapının gelişmesini ve kalkınmasını engelleyen sorunlara çözüm arayan yaklaşımlarıyla öne çıkan Kurtkan, akademik faaliyetlerini sadece teorik düzeyde sürdürmekle kalmamış, sahada bizzat veri toplayarak ampirik araştırmalara da ağırlık vermiştir (Özkul, 2008, s. 144). Hayatını bilime ve araştırmaya adanmış olan Kurtkan, birçok öğrenci ve akademisyenin yetişmesine katkı sağlamış, kaleme aldığı eserleri, sunduğu tebliğleri ve verdiği konferanslarla toplumun aydınlatılmasına hizmet etmiştir (Kayadibi, 2009, s. 26).

Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Türk sosyolojisinin gelişimine önemli katkılar sağlamış bir düşünürdür. Yazdığı eserler ve makaleleri, hocası Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun izlediği yolu takip ettiğini göstermektedir. Ancak Kurtkan, Fındıkoğlu gibi hiçbir zaman sadece taklitçi bir yaklaşım benimsememiştir. Fındıkoğlu'nun sosyolojik çalışmalarındaki fikirleri birebir alıp uygulamak yerine, çeşitli teorileri kendi entelektüel birikimi ve zekâsıyla harmanlayarak özgün sonuçlara ulaşmayı tercih etmiştir. Bu tutumunu, kendisine verilen görevi yerine getirme anlayışı olarak görmüş ve yaşamı boyunca bu yolda ilerlemiştir (Kurtkan, 1975, s. 29). Hayatını bu amacı gerçekleştirilmeye adanmış, ölümüne kadar bilimsel üretimini sürdürerek hocasından devraldığı mirası yaşatmaya çalışmıştır. Tıpkı hocası gibi, sosyolojinin farklı alanlarında eserler vererek bu disiplini daha da ileriye taşımıştır. Sosyoloji ve sosyolojik yöntem üzerine yaptığı çalışmalarla, Türk sosyolojisinin şekillenmesine büyük katkılar sunmuştur.

Kurtkan'a göre, Türk sosyoloji literatürünün büyük kısmı, Batı sosyolojisinin kaynaklarına dayalı olarak yazılmıştır. Bu durum, bazı önemli sakıncaları beraberinde getirmektedir. Kurtkan, Batı sosyolojisinin tüm kaynaklarından sırt çevrilmesinin de tehlikeli olduğunu savunmuş, bu düşünceyi eleştirerek Batı'dan alınan fikirlerin doğrudan kabul edilmesinin sosyolojik bakış açısını daraltacağını belirtmiştir. Aynı şekilde, bu tarz bir yaklaşımın hem entelektüel tembelliğe yol açacağını hem de sosyal olguları Batılı perspektifle inceleme alışkanlığını pekiştireceğini ifade etmiştir (Kurtkan Bilgiseven, 1989a, s. 31).

Âmiran Kurtkan Bilgiseven'e göre, Türk sosyolojisi uzun süre aktarmacı bir karakterle şekillenmiş ve Batı merkezli kuramların yerli toplumsal yapıyı açıklamakta yetersiz kaldığı bir zemin üzerinde gelişmiştir. Kurtkan, Batılı sosyolojik kavram ve modellerin doğrudan Türk toplumuna uygulanmasını eleştirmiş; bu yaklaşımların Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve dini özgünlüklerini göz ardı ettiğini savunmuştur. Bu çerçevede, Türk-İslam kültürünü yalnızca din sosyolojisinin bir konusu olarak değil, tüm sosyolojik analizlerin referans alması gereken temel bir eksen olarak konumlandırmıştır. Kurtkan'ın sosyolojik yaklaşımı, muhafazakâr-milliyetçi bir çerçevede şekillenmiş olup, millî bir bilinç ve kültürel hassasiyetle beslenmiştir. Sosyolojiyi yalnızca teknik bir disiplin olarak değil, aynı zamanda toplumu bütüncül bir yaklaşımla anlamaya

çalışan değer temelli bir düşünce alanı olarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda İslâmî düşünce sistemini, özellikle de tevhit ilkesini, sosyolojik analizlerinde yönlendirici bir ilke olarak benimsemiştir. Kurtkan, sosyolojik yöntemin yerli ve özgün ilkelerle geliştirilmesi gerektiğini savunmuş; Türk sosyolojisinin kendi tarihsel kökleri, kültürel birikimi ve toplumsal dinamikleri üzerinden inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak tüm bu özgün yaklaşımlarına ve disipline sağladığı katkılara rağmen, onun sosyolojik görüşleri akademik çevrelerde yeterince yankı bulamamış ve hak ettiği ölçüde incelenmemiştir.

Kurtkan, Türk sosyolojisinin gelişmesinde izlenecek yolun, Batı sosyolojisinin kullandığı kavramlardan hangilerinin bizim toplumumuza uygun olduğunu tespit etmekle başlaması gerektiğini savunmuştur. Bu tespit yapıldıktan sonra, Batı sosyolojisinden alınacak kavramları kullanmanın hiçbir sakıncası olmadığını ifade etmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken, Batılı sosyolojik kavramların doğrudan kabul edilmemesi gerektiğidir. Bugün, İslâmiyet'in bilimle olan uyumunu simgeleyen ve "La Hüve illa Hüve" anlamına gelen tevhit inancının kaybolmuş olduğunu ve bunun toplumsal hayatımızda bazı yozlaşmalara yol açtığını vurgulamıştır. Bu inanç, bilim ve din arasındaki ayrımın da temelini oluşturmuş, Türk düşünürleri 10. ve 11. yüzyılda, dünya çapında en büyük âlimler arasında yer almışlardır. Tevhit inancının bu dönemde, dinin temel ilkelerini bilimsel doğrularla birleştirerek bilim yapılmasını mümkün kıldığını ifade etmiştir. Ancak günümüzde bu inanç zayıflamış ve Türk-İslâm kültürünün manevî boyutunun kaybolmasına, sadece maddî unsurlarla şekillenen bir kültürün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kurtkan Bilgiseven, 1989a, s. 32).

Kurtkan, sosyolojinin Batı kökenli bir disiplin olarak Türkiye'de yarattığı en büyük sorunlardan birinin, sosyolojik kavramların Batılı normlara göre yanlış bir şekilde anlaşılması olduğunu kabul etmiştir. Özellikle kültür tanımında, Batılı sosyologlarla paralel hareket edilmesinin bir hata olduğunu vurgulamıştır. Kurtkan'a göre, Türk-İslâm kültürü, yalnızca bir nesilden diğerine aktarılan bir sosyal miras değildir. Kültürümüz, tıpkı ozon tabakası, bitki örtüsü ve atmosferin bize hazır bir biçimde ulaşması gibi, vahiy yoluyla bize aktarılan dinî kökenli bir boyuta da sahiptir. Bu özellik sayesinde, Batı medeniyetinden çok daha önce, insan haklarına, "hak kuvvettir" anlayışına ve bireysel çaba ile statü kazanma ilkesine ulaşabilmişizdir (Kurtkan Bilgiseven, 1991, s. 4).

Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Türk sosyolojisinin büyük ölçüde tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde ortaya çıkan toplumsal dönüşümleri ve sorunları konu edindiğine dikkat çeker. Ancak ona göre, bu geçişin analizine ek olarak, sanayi-sonrası toplumun doğurduğu yeni sosyal sorunların da incelenmesi zorunludur. Bu noktada Kurtkan, modern sosyolojinin en kıymetli yönlerinden birinin, sosyal olguları çok boyutlu ve çok etkenli yaklaşımlarla ele alabilme yetisi olduğunu vurgular. Ona göre, sosyolojinin bilimsel bir disiplin niteliği taşıyabilmesi, bu çok yönlü analiz kapasitesinin iki temel alan üzerinden dengeli biçimde geliştirilmesine bağlıdır. Kurtkan bu iki alanı, biri kuramsal diğeri ise ampirik olmak üzere sınıflandırır. Birinci alan; tasnif edici fikirleri, analitik yaklaşımları ve evrensellik iddiası taşıyan zamansız-mekânsız genellemeleri içerirken; ikinci alan, belirli zaman ve mekân bağlamlarında ortaya çıkan sosyal olayların, tümevarımsal yöntem ve saha araştırmaları aracılığıyla incelendiği uygulamalı boyutu temsil eder. Bu iki alan arasında kurulacak denge, sosyolojik analizlerin hem kuramsal derinlik hem de toplumsal gerçeklik zemininde tutarlılık kazanmasını sağlar. Bu dengenin bozulması durumunda, toplumsal reformlar ve planlamaların sağlıklı bir temele oturtulması zorlaşmakta; tekâmül, sosyal gelişme ve ideal kültür gibi temel kavramların işlevi yitirilmektedir. Bu durum, aynı zamanda tümdengelimsel düşünme biçiminin terk edilmesi anlamına da gelir. Kurtkan'a göre, nasıl ki ekonomi homo economicus modelinden yola çıkarak teorik yapılarını oluşturuyorsa, sosyolojinin de analizlerine "sosyalleşmiş insan" kavramı temelinde yön vermesi gereklidir. Bu bağlamda, sadece tümevarıma değil, onu tamamlayan ve sonuçlara anlam kazandıran tümdengelim yöntemine de ihtiyaç duyulduğunu vurgular. Ona göre, sosyolojinin karakteristik metodolojik özelliği bu bütünlük yaklaşımdır. Kurtkan, İslâm kültürünün henüz dejenerasyona uğramamış biçimiyle değerlendirildiğinde, içerdiği değerlerin modern çağın bilimsel ve toplumsal

gerçeklikleriyle örtüştüğünü savunur. Türk-İslam kültürünün birey-toplum ve madde-mana dengesini gözeten yapısı sayesinde, çağdaşlıkla çatışmadan gelişebileceğine inanmaktadır. Ayrıca, sosyoloji disiplininin modern bir bilim olarak ortaya çıkmasından çok önce, İslam düşünce geleneği ve Türk kültüründe, uygulamaya dönük güçlü sosyolojik fikirlerin ve teorik çerçevelerin mevcut olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlamda, sosyolojik dengeleme anlayışının kökenini, bu kadim düşünce ve kültürel miras içinde temellendirir (Kurtkan Bilgiseven, 1991, s. 4-5).

Kurtkan, sosyoloji anlayışında "sosyal gelişme" kavramına oldukça büyük bir önem atfetmiştir. Türk toplumunun millî hedeflerinin başında ekonomik büyüme kadar sosyal gelişme de yer almaktadır. Ona göre, sosyal gelişme ekonomik büyümenin sağlam bir temele oturmasını sağlar. Çünkü sosyal gelişme, bireyleri ve toplumu yabancılaşmaktan korur; sosyal yapıyı güçlendirir ve insanların birbirlerine daha yakın olmasını sağlar. Ekonomik büyüme ne kadar hızlı olursa olsun, sosyal gelişmeye dayanmayan bir toplum, er ya da geç tarih sahnesinden silinmeye mahkûmdur. Kurtkan'a göre, millî hedefler belirlenirken, eğitim sisteminin bu hedeflere ne kadar uygun olduğu sorgulanmalıdır. Bu bağlamda, eğitimde yapılması gereken düzenlemeler hem ekonomik büyüme hem de sosyal gelişme açısından ele alınmıştır. Ekonomik büyüme açısından, ara insan gücü yetiştirme, yükseköğrenim üzerinde gereksiz baskılar, israfın önlenmesi ve yeni teknolojilere uyum gibi unsurlar vurgulanırken; sosyal gelişme açısından ise, eğitim sisteminde manevî değerlerin yeterince işlenmemesi önemli bir eksiklik olarak görülmüştür (Kurtkan Bilgiseven, 1988, s. 40-48).

Âmiran Kurtkan Bilgiseven, eğitim politikalarının temelinde milli kültür değerlerinin, özgün ve bozulmamış halleriyle yer alması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, kendi kültürel mirasına sadık kalan toplumlar, bu yaklaşım sayesinde yalnızca sosyal kalkınmayı değil, aynı zamanda ekonomik gelişmeyi de sürdürülebilir bir biçimde gerçekleştirebilirler. Kurtkan'a göre, manevî kültür açısından köklü değerlere sahip milletler, bu değerlerini koruma ve yaşatma iradesi gösterdiklerinde, maddi kalkınma açısından önde görünen toplumları dahi geride bırakabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu doğrultuda, Türk-İslam kültürünün sahip olduğu derinlik ve bütünlük, Kurtkan tarafından yalnızca yerel değil, aynı zamanda evrensel düzeyde bir üstünlük unsuru olarak değerlendirilmiştir. Ona göre, Batı uygarlığı karşısında Türk-İslam kültürü hem ahlaki hem de entelektüel zenginliğiyle özgün bir medeniyet modeli sunmakta ve dünya üzerinde başka hiçbir kültürde bulunmayan bütüncül bir değer sistemi barındırmaktadır. Bu bağlamda, Kurtkan'ın yaklaşımı yalnızca kültürel bir savunma refleksi değil; aynı zamanda sosyolojik bir gelecek perspektifi olarak da okunabilir.

Kurtkan, "sosyal gelişme" kavramını, Genel Sosyoloji kitabının ilk baskısında ilk kez kullanmış ve Batı kaynaklarında bu terimin nadiren yer aldığını belirtmiştir. Kitaplarını hazırlarken, yalnızca bir Batı kaynağında sosyal gelişmeye yakın bir açıklama bulabildiğini ifade etmiştir. İslâm'ın ideal kültürüne yönelmenin şartlarını açıklarken kullandığı "sosyal gelişme" kavramını, çoğunlukla Batılı kaynaklardan dipnotla desteklemek zorunda kaldığını itiraf etmiştir. Ancak, Türk-İslâm kültürünün verdiği ilhamla böyle bir kavramı ortaya koyma cesareti bulmanın kolay olmadığını vurgulamıştır. Batı sosyolojisinin kültür tariflerinin kendi kültürlerine uygun olduğunu, ancak Türk-İslâm kültürüne uygulanamayacağını belirtmiştir. Batılı sosyologlar, kültürü tamamen insan yapısı bir olgu olarak tanımlarken, Kurtkan, Türk-İslâm kültürünün vahiy yoluyla kazandırılmış sosyal gelişme öğeleri içerdiğini savunmuştur. Bu öğeler, sömürüyü önlemek, insan haklarını savunmak, eşitliği sağlamak ve adalet gibi kavramlar, İslâmiyet'le ilgisi olmayan toplumların 20. yüzyılda henüz tam anlamıyla kavrayamadığı değerlerdir. Kurtkan'a göre, bu öğeler Türk toplumuna, vahiy yoluyla verilmiş en temel değerlerdir. Bu yaklaşım, Kurtkan'ın sosyolojisinde Batı'dan alınan kavramları eleştirdiği, ancak aynı zamanda yerel ve kültürel temeller üzerinde geliştirdiği özgün bir perspektifi yansıtmaktadır.

Türk-İslâm kültürü, manevî değerleri zaten hazır bir şekilde sunmuş olsa da maddî değerlerin Türk toplumunda tam anlamıyla sağlanabilmesi için bir süreye ihtiyaç vardır. Kurtkan (1994a, s. 19) bu konuda şunları ifade etmiştir: Bugünden yarına millî gelirimizi hızlıca arttıramayız. Tam anlamıyla sosyal adaleti de aniden tesis edemeyiz. Belki bunun sağlanabilir,

ancak sosyal piramidin şekli düzeltilse bile, seviyesinin alt kısımlarına kaymasına neden olabiliriz. Bununla birlikte, kendi öz değerlerimize geri dönerek, bireysel gelirlerimizin büyük kısmını gereksiz harcamalardan ve gösteriş tüketiminden kurtarabilir, tasarruf edebiliriz. Bu şekilde, yatırım hacmini büyütme imkânına sahip olabiliriz. Kurtkan, bunu başarmanın yolu olarak insanları dış dünyadaki gösterişe dayalı kaynaklardan uzaklaştırıp, iç dünyalarını zenginleştirmeyi öne çıkarmıştır. Başarılı olabilmenin temel yolunun ise, İslâmiyet'in özüne dönmek olduğunu vurgulamıştır. Güçlü bir millet olmak için İslâmî özün peşinden gitmeliyiz.

Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Türk toplumunun gelecekte hem Türk hem de Müslüman kimliğini yeniden inşa etme hedefinin, yalnızca idarî, hukukî ya da siyâsî düzenlemelerle gerçekleştirilemeyeceğini savunur. Ona göre, bu hedefe ulaşabilmek için üç temel meseleyi merkeze alan bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir. Birinci mesele, güçlü bir manevî temele duyulan ihtiyaçtır. Kurtkan'a göre, toplumsal dirilişin ön koşulu, hakikatin gücüne olan inancın yeniden tesis edilmesidir. Bu bağlamda "Hak"ı—yani İslâm'a ve Türk töresine uygun olanın—"batıl" karşısında nihai zaferi kazanacağına dair inanç, toplumsal moralin temel kaynağını oluşturur. Kurtkan, hakikatin insanın ruhuna, gönlüne hitap ettiğini; batılın ise insanın nefesine, yani hayvani yönüne seslendiğini belirtir. Ona göre, insan eninde sonunda kendi öz benliğini fark edecek ve hakikatin üstünlüğünü idrak edecektir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu konuda birçok ayetle yol gösterdiğini vurgulayan Kurtkan, İslâmî değerlerin sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal kimliğin inşasında da vazgeçilmez olduğunu savunur. Bu değerler yozlaştığında, maddi refahın bile toplum için bir iyileşme değil, tersine bir çöküş sebebi olabileceğini dile getirir. İkinci mesele, toplumun dışsal etkilere karşı korunması ve kendi kök değerlerine—özellikle de bozulmamış İslâmî değerlere—yeniden sahip çıkması gerekliliğidir. Bu bağlamda Kurtkan, kurumlaşma modelleri üzerinde durur ve iki temel kurumlaşma biçimi arasında ayrım yapar: mekanik ve organik kurumlaşma. Mekanik kurumlaşma, yukarıdan aşağıya doğru, merkezi otorite aracılığıyla şekillendirilen, halkın doğal katılımından yoksun bir modeldir. Bu model, toplumda yapay bir birliktelik yaratarak kalıcı çözümler üretmez. Kurtkan, özellikle gençlerin toplumsal sorunlara karşı duyarlılık gösterdiğini, ancak bu duyarlılığı yapıcı bir eyleme dönüştüremediklerini belirtir. Gençlerin, çözümün yalnızca devlet ya da otorite kaynaklı reformlarla geleceğine inandıklarını, bu nedenle edilgen bir pozisyonda kaldıklarını ifade eder. Üçüncü mesele ise organik kurumlaşmanın başlatılması ve süreklilik kazanmasıdır. Kurtkan, bu sürecin en önemli aktörleri olarak gençleri, bilim insanlarını ve sanatçıları görür. Ona göre, toplumun kimlik değerlerini yeniden canlandıracak olan bu kesimlerdir. Organik kurumlaşma, halkın kendi ihtiyaçlarından ve kültürel dinamiklerinden doğan, aşağıdan yukarıya doğru gelişen doğal bir süreçtir. Bu sürecin başarıya ulaşması için formel bir kurum (örneğin bir dernek ya da vakıf) kurmak zorunlu değildir; fakat özellikle iş dünyasının bu dönüşüm sürecine maddi destek sunması, kurumsallaşmanın sürdürülebilirliği açısından önemlidir (Kurtkan Bilgiseven, 1993b, s. 23–24).

Kurtkan'a göre, Türk kimliğini yeniden İslâmî değerlerle şekillendirmek için Türkiye genelinde, girişimcilik ve organizasyon yeteneklerine sahip on bin genç ve onlara İslâmiyet'i bilimsel perspektiflerden doğru bir şekilde aktaracak, alanlarında uzmanlaşmış bilim insanları, senaryo yazarları, film yapımcıları ve müzisyenler gibi bin kişilik bir ekip yeterli olacaktır. Ancak, bu bin kişilik ekibe yabancı güçlere bağlı olanların dâhil olmaması gerektiğine özellikle dikkat çekmiştir (Kurtkan Bilgiseven, 1993b, s. 24).

Kurtkan, kültürel geleceğimizi koruma noktasında sosyal bilimcilerin kritik bir rol üstlendiğini vurgulamıştır. Ona göre, yalnızca siyâsî gelecek bir anlam taşımaz; geleceği üç ana bileşende ele almak gerekir: siyâsî, iktisadî ve kültürel yönler. Siyâsî geleceği, millî çıkarları gözeterek siyâsî kararlarda bağımsız hareket etme gücü olarak tanımlar. İktisadî geleceği ise, ekonomik kararların da aynı şekilde bağımsız bir şekilde alınabilmesini ifade eder. Kültürel geleceğin ise manevî kültür değerlerinin bağımsız olarak korunması ve geliştirilmesiyle ilgili olduğunu belirtir. Kurtkan'a göre, kültürel bağımsızlık kazanılmadan, iktisadî ve siyâsî bağımsızlıkların elde edilmesi mümkün değildir. Kültürel açıdan başka ülkelere bağımlı olmak, zamanla ekonomik ve siyâsî bağımlılıklara yol açacaktır. Kültürel sınırlarımızı ve siyâsî sınırlarımızı

birbirinden ayırarak, bir yandan millî sınırlarımız içinde kültürel varlığımızı ve manevî değerlerimizi korumalı, diğer yandan Türk-İslâm dünyasıyla olan kültürel bağlarımızı sürdürmeliyiz. Millî kültürümüze yönelik iç ve dış tehditlerin varlığı, bu meseleye ne kadar ciddiyetle yaklaşmamız gerektiğini gösteriyor (Kurtkan, 1973, s. 55).

Kurtkan, aydın olmanın yalnızca bilimsel çalışmayla mümkün olmadığını ifade etmiştir. Gerçek bilimsel araştırma için tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin birleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu sayede, zihinlerdeki parçalanmışlık engellenebilir. Batı dünyası, tümevarım yöntemine ulaşabilmek için 3-4 yüzyıl boyunca çaba sarf etmiştir ve bu süreç, Batı'nın bilime dayalı gerçek dini anlamaya başlamasını sağlamıştır. Ancak Türk-İslâm kültüründe, 11. yüzyılda sahip olunan zihinsel bütünlük giderek kaybolmaya başlamıştır. Yükselme Dönemi'nde bu bütünlük kısmen korunmuş olsa da duraklama dönemiyle birlikte tamamen yok olmuştur. Kurtkan, önce İslâmiyet'in anlaşılması zor bir hale getirildiğini, ardından da bilimdeki ilerlemenin kaybedildiğini dile getirmiştir (Kurtkan Bilgiseven, 1989b, s. 18-19). Yapılması gereken, Türk-İslâm kültürünün temel değerlerine yeniden sahip çıkmak ve bunları yaşatmak olacaktır. Kurtkan, bu yüzden İslâmî özün yozlaştırılmamış eski haline dönmenin önemini sıkça vurgulamıştır.

Kurtkan'a (1986, s. 144-145) göre, Müslüman Türk gençliğinin sorumluluğu, yaratılışla ilgili bilimsel araştırmalar yaparken, bu araştırmaların temelini Kur'an-ı Kerim'den almalıdır. 11. yüzyılda Türk milletinin yetiştirdiği bilim insanlarının izinden giderek, tümevarım ve tümdengelim yöntemlerini birleştiren yaklaşımlar, gençleri bilişsel anlamda zenginleştirecektir. Günümüzde keşfedilen birçok bilimsel gerçek, İslâmiyet'in öğretilerini doğrulamaktadır. Eğer birileri, "bilim ayrı bir şey, din ayrı bir şeydir" diyorsa, bu görüşün yalnızca İslâmiyet dışındaki dinler için geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü İslâmiyet, tüm dinlerin doğruladığı bir tevhit mesajı sunar. Hristiyanlık ve Musevilik ise bu tür bir mesaj taşımadıkları için, onların dinlerinde bilim ve din gerçekten ayrı olmuştur. Ancak İslâmiyet'in temel prensipleri her zaman bilimsel bulgularla doğrulandığı için, bizler de yaratılışla ilgili konularda, Hristiyanlık ve Musevilik'in efsanelerine kapılmak yerine, Kur'an'da açıkça belirtilen gerçekleri bilimsel araştırmalarla ispat etmek için kararlılıkla çalışmalıyız.

Kurtkan, günümüzde gençlerin zihinlerinde bilim ve dinin tamamen farklı alanlar olarak algılandığını ifade etmiştir. Bu ayrım, gençlerin zihinlerinde, birbirinden bağımsız olarak bilim ve din gibi kompartımanlar oluşturulmasına neden olmaktadır. Kurtkan'a göre, bu kompartımanlar, birbirinden bağımsız, kapalı odalar gibi olup, içeridekiler dışarıyla ya da diğer bölmelerle karşılaşamaz. Bu durum, zihinsel bütünlük açısından bir kişilik buhranına yol açmaktadır (Kurtkan, Bilgiseven, 1986, s. 119). Sonuç olarak, bu kapalı alanlarda sıkışıp kalan gençler ya bilimsel alanda ya da dini alanda sıkışmış kalacak, bu da onları İslâmî tevhitten uzaklaştıracaktır. Bunun sonucunda, Türk-İslâm kültürüne yabancılaşacaklardır.

Kurtkan, bazı kişilerin Batı'daki benzer şahsiyet buhranlarını örnek göstererek karşılaştırmalar yapabileceğini kabul etse de Batı kültürünün böyle bir buhranın üstesinden gelmek için yeterli araçlara sahip olmadığını savunmuştur. Bu nedenle Batı'da pozitivizm, dini tamamen reddederek kabul edilmiştir. Ancak Hristiyanlık, bilimsel olarak doğrulanabilen bir tevhit felsefesine sahip değildir. Kurtkan, Batı'da din ile bilim arasında bir birliktelik bulunmadığını tekrar vurgulamıştır. Batı'da dinî, felsefî ve bilimsel açıklamalar birbirinden bağımsız olarak, tıpkı Auguste Comte'un teorisinde olduğu gibi, sırayla ele alınmaktadır. Ancak, 20. yüzyılda, evrendeki anlam birliğini görebilen bazı bilim insanları, bu üç akımı bir arada ve hatta iç içe getirerek, farklı alanlar arasındaki sınırları aşmayı başarmışlardır. Kurtkan, Batı'daki pozitivist sosyolojinin, bilimden dini uzaklaştırarak yaşadığı buhranı gözler önüne sererken, Türk-İslâm kültüründe bu tür bir durumun yaşanmadığını izah etmiştir. 10. yüzyılda Türk-İslâm bilim insanları, İslâmiyet'in "La mevcude illa Hu" yani "Yalnızca O vardır" anlayışını, bilimle sorgulayarak ispat etmişlerdir. Bu bilim insanları, tümdengelim ve tümevarım yöntemlerini birleştirerek, tüm gerçeklikler için geçerli olan dini ilkeleri bilimsel deneylerle doğrulamışlardır (Kurtkan, Bilgiseven, 1986, s. 119). Kurtkan, Batı'da yaşanan şahsiyet buhranı ve Comte'un pozitivizmiyle çözülmeye çalışılan

durumu, Türk toplumu açısından geçerli olmayacak şekilde değerlendirmiştir. Ona göre, Batı'daki üç hal kanunu ve pozitivizm anlayışı, Türk toplumuna uygulanamaz.

Âmiran Kurtkan Bilgiseven (1986, s. 121), 11. yüzyılda Türk-İslâm dünyasında mevcut olan yüksek düzeyli bilimsel metodolojinin günümüz açısından dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, bu dönemde geliştirilen düşünsel yapı, sadece teknik değil, aynı zamanda metafizik bir bütünlüğe dayanmaktaydı; bilim, dinî hakikatlerle çelişmeyen bir zeminde inşa ediliyordu. Ancak Kurtkan, bu ideal metodolojik anlayışın 20. yüzyılda yeniden inşasının mümkün olmadığını da açık bir şekilde belirtmiştir. Bu imkânsızlık, yalnızca içsel bir zayıflıktan değil, aynı zamanda Batı dünyasındaki bilimsel paradigmanın geçirdiği dönüşümlerle doğrudan ilişkilidir. Kurtkan'a göre, 20. yüzyılda Batı'da birçok bilim insanı, evrenin yapısındaki anlamlı bütünlüğü kavrayabilmek adına metafizik bir duyarlılığa yönelmiştir. Bu yönelim, İslâm düşüncesinde temel bir yer tutan *tevhit* ilkesine benzer bir yaklaşımla, bilimsel verileri parçalı değil, bütüncül bir düzende anlamlandırma çabasını içermektedir. Batılı bilim insanlarının bu yönelimi, pozitivizmin katı dogmalarından uzaklaşan ve bilgi ile inancı yeniden buluşturmaya çalışan bir bilimsel sezgiyle karakterize edilmiştir. Kurtkan, bu gelişmelere rağmen, Türkiye'de 20. yüzyıl boyunca Batı'nın 17. yüzyıldaki pozitivist bilim anlayışının hâlâ idealize edildiğini eleştirir. Ona göre, Batı'da artık terk edilmeye başlanan "bilimin dinle mutlak surette ilgisiz olması gerektiği" yönündeki anlayış, Türkiye'de hâlen modernleşme ideolojisinin bir parçası olarak benimsenmekte ve bilim-din ayrımı katı biçimde sürdürülmektedir. Bu durum, Batı'nın geçtiği evreleri geçememiş olmanın ötesinde, kendi tarihsel birikimine yabancılaşmanın da bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Kurtkan, Batı'nın 20. yüzyılda Türk-İslâm medeniyetinin 11. yüzyılda ulaştığı metodolojik olgunluğa ve *tevhit* merkezli bilgi anlayışına yaklaşma çabası içinde olduğunu ileri sürmektedir. Batı'da geleneksel olarak dışlanan bilim-din ilişkisi, İslam düşüncesinde ayrılmaz bir bütün olarak ele alınmış ve bu bütünlük, bilimsel üretimin hem anlamını hem de yönünü belirlemiştir. Kurtkan'a göre, bu anlayışa geri dönülebilmesi, sadece nostaljik bir arayış değil; aynı zamanda çağdaş bilimin içinde bulunduğu parçalanmışlık krizine karşı güçlü bir entelektüel alternatifin inşası anlamına gelir.

Âmiran Kurtkan Bilgiseven, özellikle sosyoloji olmak üzere tüm sosyal bilimlerin temeline *tevhit* ilkesinin yerleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, sosyal bilimlerin inşa süreci, yalnızca seküler bir zemine dayandırılmaz; zira hakikat, İslam düşüncesinde çift yönlü bir bütünlük arz eder: bir yönü bilimsel, diğer yönü ise dinîdir. Kurtkan, bu bütünlüğün özellikle İslamiyet'te belirginleştiğini ve bilimsel gerçeklikle sınanabilir yegâne dinin İslam olduğunu iddia etmiştir. Bu bağlamda, *tevhit* anlayışını yalnızca bir inanç ilkesi olarak değil, aynı zamanda bilgi üretiminin temel metodolojik ilkesi olarak değerlendirmiştir. Kurtkan'a göre, farklı bilimsel disiplinlerin temelinde soyut düzlemde yer alan *tevhit* ilkesi, Türk-İslam kültür geleneğinde sistematik bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu sistematik yapı, "genel *tevhit* formülleri" olarak ifade edilen düşünsel çerçevelerle temsil edilir. Kurtkan'ın özellikle üzerinde durduğu iki temel formül bulunmaktadır: "Fark + Cem = 'Tevhit'" ve "Cem + Fark = 'Tevhit'". Bu formüller yalnızca doğa bilimleri için değil; iktisat, hukuk ve sosyoloji gibi sosyal bilimler için de temel yönlendirici ilkelerdir. "Fark + Cem = 'Tevhit'" formülü, çokluğu birliğe erdirmeye sürecini tanımlarken; "Cem + Fark = 'Tevhit'" formülü, birlik içerisinde farklılaşmanın doğurduğu çeşitliliği uyumlu bir bütün hâline getirme ilkesine dayanmaktadır. Kurtkan'a göre, bu ikinci formül, yani "Cem + Fark = 'Tevhit'", sosyal düzenin sürekliliği açısından daha etkili ve kapsayıcıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde, Kurtkan *tevhit* ilkesine aykırı düşen herhangi bir hukuk normunun ya da sosyal düzenlemenin ne dinî anlamda meşruiyet taşıyabileceğini ne de toplumsal bağlamda sürdürülebilir olabileceğini ileri sürer. Ona göre, toplum mühendisliği ya da siyasal otorite tarafından dayatılan ve *tevhit* ilkesiyle çelişen herhangi bir düzenleme, toplumsal yapının bütünlüğünü tehdit eder, sosyal çözülmeye ve nihayetinde yapısal yıkıma neden olur (Kurtkan Bilgiseven, 1994b, s. 88).

Âmiran Kurtkan Bilgiseven, sosyal sınıflar arasında adaletsizlik yaratan ve yalnızca belirli bir kesimin çıkarlarını koruma amacını güden yasal düzenlemelerin, *yalnızca fark idrakine* dayalı bir zihinsel çerçeveye üretildiğini ileri sürer. Bu tür bir yaklaşımın eksik ve tehlikeli olduğunu

vurgulayan Kurtkan, toplumu bir bütün olarak ele alma zorunluluğunu dile getirir. Ona göre, sosyal gerçeklik birbirinden bağımsız parçaların toplamı değil, karşılıklı etkileşim içinde olan çok katmanlı bir yapıdır. Bu yapıyı tanımlarken “cem âlemi” kavramını kullanır; yani bireysel ve sınıfsal farklılıkların, toplumsal bütünlük içinde anlam kazandığı bir varlık düzlemi. Bu çerçevede Kurtkan, işçi sınıfının ekonomik olarak ezilmesinin, sadece bu sınıfı değil, tüm toplumsal yapıyı olumsuz etkileyeceğini savunur. İç pazarın daralması, sanayileşme süreçlerinin sekteye uğraması ve dolayısıyla millî gelirin azalması gibi makro düzeydeki sonuçlara işaret eder. Örnek olarak, Sanayi Devrimi'nin ilk dönemlerinde İngiltere'de bazı işçilerin, makineleri kendilerine rakip olarak görüp yok etmeye çalışmasını aktarır. Bu tepkisel davranışın aksine, makineleşme sürecinin daha sonra üretim maliyetlerini düşürerek lüks malların geniş kitlelerce erişilebilir hâle gelmesini sağladığını ve böylece tüketim talebini artırarak yeni istihdam alanları oluşturduğunu belirtir. Bu gelişmeler, makine üretimine yönelik fabrikaların yaygınlaşmasına ve dolaylı olarak yeni iş fırsatlarının doğmasına zemin hazırlamıştır. Kurtkan'a göre, bu örnekler, *cem* (birlik) ve *farık* (çeşitlilik) arasındaki dengenin göz ardı edilmesinin, toplumsal uyumu bozduğunu ve sonuçta hiçbir sosyal sınıfın uzun vadede fayda sağlayamayacağını göstermektedir. Sadece farklılıkları merkeze alan ve bir grubun çıkarını önceleyen bir hukuk düzeni hem toplumsal adaleti hem de genel refahı zedeler. Benzer şekilde, kamu yararını gerekçe göstererek belirli bir sosyal sınıfın sistemli biçimde mağdur edilmesi de bu menfaati artırmak bir yana, sosyal yapıda onarılması zor tahribatlara yol açacaktır. Dolayısıyla Kurtkan, sosyal düzenin sürdürülebilirliği için parça ile bütün arasındaki dengenin *tevhitçi* bir anlayışla kurulması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, toplumsal yapının dinamik doğası göz önünde bulundurularak, yasaların da sürekli olarak gözden geçirilmesi gereklidir. Ancak bu tür düzenlemelerin keyfî değil, bilimsel gerçeklikler temelinde ve sosyolojik duyarlılıkla gerçekleştirilmesi gerektiğini özellikle belirtir (Kurtkan Bilgiseven, 1994b, s. 88–89).

Kurtkan'a göre (1994b, s. 88-89), tüm hukukî düzenlemeler, sosyal bilimlere ait soyut gerçeklerin somut hayattaki uygulamalarını şekillendiren kalıplardır. Bu soyut gerçekler, tıpkı iktisat alanındaki "homo economicus" kavramı gibi, tümdengelimci bir mantıkla doğru kabul edilen kalıpları ifade eder. İslâmiyet'in tevhit formülleriyle bize verdiği soyut kalıplar, somut bilimsel verilerle doldurulmadığı takdirde başarısızlık kaçınılmazdır. Bilimde ve dinde birlik ile bütünlüğü sağlayacak tevhit formüllerine dikkat edilmediği takdirde, sosyal bilimlerde başarısızlık yaşanacaktır. Kurtkan, hem genel sosyolojinin hem de Türk sosyolojisinin sürekliliği için tevhit formüllerinin önemini sıkça vurgulamıştır.

Kurtkan (1995, s. 7) Türk sosyolojisinin karşılaştığı sorunların, genel sosyoloji sorunlarından ayrı tutulamayacağını belirtir. Ona göre sosyoloji, hangi ülke veya çevrede uygulanırsa uygulansın, doğasından kaynaklanan ortak sorunlarla yüz yüzedir. Sosyoloji, toplumu dinamik bir bütün olarak ele alan bir bilim dalıdır ve bu yaklaşım, onu diğer disiplinlerden ayırır. Her toplumun sosyal yapısı ve bu yapıda meydana gelen değişimler, kültürel etkileri de beraberinde getirir. Dolayısıyla birey, grup, kişilik özellikleri, kültür, örgütlenme yapısı, yazılı ya da yazılı olmayan hukuk kuralları gibi unsurlar sosyolojinin çalışma alanına girer. Ancak bu kadar geniş bir konu yelpazesine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak oldukça zordur.

Kurtkan'a (1995, s. 7-8) göre sosyolojinin en temel sorunlarından biri, geniş bir bakış açısıyla ele alınması gereken konularla birlikte uzmanlaşmanın gerekliliğini dengeleyememektir. Sosyoloji, toplumda her şeyin birbiriyle etkileşim hâlinde olduğu gerçeğinden dolayı bütüncül bakış açısından vazgeçemez. Bu nedenle sosyal yapı ve toplumsal değişim, sosyolojik araştırmaların ana çerçevesini oluşturur. Ancak farklı toplumsal unsurlar arasındaki karşılıklı etkileşimler, bu iki temel konuya dair analizleri zaman zaman karmaşık hâle getirebilir. Kurtkan, sosyologların sosyal ilişkileri yalnızca ekonomik, siyasal ya da dini özellikleri nedeniyle değil, bunların aynı zamanda sosyal nitelik taşıması nedeniyle incelemeleri gerektiğini savunur. Örneğin, pazarda karşılaşan iki kişi, yalnızca ekonomik aktörler değil, aynı zamanda insani ilişkiler kurabilecek bireylerdir. İnsanın yaşamı birçok boyut içerir; ekonomik, hukuki, dini gibi yönlerinin yanı sıra, bu unsurların tümünü kapsayan sosyal bir boyutu da vardır. İnsan bu farklı alanlarda

çeşitli şekillerde davranarak, kendini diğer insanlara ifade eder. Toplum ise bu ilişkilerin tamamının, sürekli değişen ve son derece karmaşık bir modelidir.

Kurtkan'a göre, sosyoloji bilimi, bir yandan bütünsel bir bakış açısına sahip olmalı, diğer yandan da geniş alanı daraltarak uzmanlaşmaya gitmek zorundadır. Bu iki zıt gerekliliği bir araya getirebilmenin yolunu, dikkatini tek bir odak noktasında toplamakta bulmuştur. Bu nedenle, sosyoloji hem köy sosyolojisi, şehir sosyolojisi, sanayi sosyolojisi ve din sosyolojisi gibi alt alanlara ayrılırken, her bir alanda yine bütüncül bir bakış açısı benimsenir ve uzmanlık alanına uygun şekilde odaklanma yapılır. Kurtkan, sosyolojinin temel sorunlarından birinin, bütüncül bir bakış açısı ile uzmanlaşma ihtiyacını birleştirmenin zorlukları olduğunu belirtmiştir. Ona göre, bir sosyolog, örneğin köy sosyolojisi gibi belirli bir alanda çalışırken, hem bu spesifik konuda derinlemesine bilgi sahibi olmalı hem de genel sosyolojik bağlamı göz önünde bulundurmalıdır. Bu iki zıt gerekliliği dengeleyebilmek, sosyolojinin karşılaştığı zorluklardan biridir (Kurtkan Bilgiseven, 1995, s. 8-9).

Kurtkan'a göre, sosyolojinin karşılaştığı ikinci önemli sorun, diğer bilimlerden yardım alma zorunluluğudur. Sosyolojinin, bütünsel bir bakış açısını benimseyen kapsamlı bir bilim dalı olma özelliği, sosyologu başka bilimlerin verilerinden faydalanmaya zorlar. Bu durum, sosyolojinin çalışmasının ne kadar zahmetli olduğunu ortaya koyar. Sosyolog, öncelikle tarih bilgisine sahip olmalıdır, çünkü sosyoloji sadece mekânla değil, zamanla da ilgili bir bilimdir. Bugünkü sosyal kurumların temelleri geçmişte atılmıştır ve mevcut tedbirler gelecekte sonuç verecektir. Bu sürekliliği inkâr etmek mümkün olmadığı için sosyoloji, tarihten faydalanmak zorundadır. Aynı şekilde, sosyoloji biyoloji, istatistik ve diğer pek çok bilim dalından da faydalanmak zorundadır (Kurtkan Bilgiseven, 1995, s. 9).

Kurtkan'a göre, sosyolojinin karşılaştığı önemli problemlerden bir diğeri, sosyoloji ile halk dilinin kavramları arasındaki örtüşmedir. Kültür, şahsiyet, kalabalık gibi kavramlar hem toplumu oluşturan bireyler hem de sosyologlar tarafından kullanılır. Ancak bu kavramlar, halk arasında ve sosyologlar arasında farklı anlamlar taşıyabilir. Bu durum, sosyolojinin dilindeki bazı kavramların, halk dilindeki karşılıklarından farklı anlamlar taşımasına yol açar. Böyle bir durum, sosyologların topluma fikirlerini ifade etmelerini zorlaştırır çünkü halkın bu kavramlara yüklediği anlamlarla sosyologların kullandığı anlamlar farklıdır (Kurtkan Bilgiseven, 1995, s. 10-11).

Kurtkan, sosyolojinin karşılaştığı bir diğer sorunu ise, herkesin sosyolojik konularda fikir beyan etme eğiliminde olması olarak açıklamıştır. Sosyolojiyle ilgili kullanılan terimlerin çoğunun halk dilindeki kavramlarla örtüşmesi, sosyoloji eğitimi almamış kişilerin de sosyolojik meselelerde fikir yürütmesini beraberinde getirir. Bu durum, özellikle siyasî ve idarî karar alıcıları etkileyebilir ve sosyologların görüşleri dışlanabilir. Herhangi bir ülkede alınacak her iktisadî ya da idarî kararın bir sosyolojik boyutu bulunur. Çünkü bu kararlar, belirli sosyal kurumların yerleşik olduğu bir yapıda uygulanacaktır. Sosyolojik teoriler, iktisadi verilerle desteklense bile, bazen sosyal gelişme için alınan tedbirler beklenen sonuçları vermeyebilir (Kurtkan Bilgiseven, 1995, s. 11).

Kurtkan'a (1995, s. 12) göre, sosyolojinin karşılaştığı beşinci problem, sosyal gerçekliğin çok yönlü olmasından kaynaklanan güçlüklerdir. Sosyal olguların birden fazla nedeni olması, sosyolojide kesin ve tek bir neden-sonuç ilişkisini belirlemeyi zorlaştırır. Bu durum, monist açıklamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu tür açıklamalar genellikle gerçeği tam olarak yansıtmaz ve durumu daha karmaşık hale getirir. Sosyolojinin karşılaştığı son zorluk ise, bilim ile ahlâk arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı problemdir. Kurtkan, fiziksel bilimlerde bilim ile ahlâk arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını ifade etmiştir. Örneğin, yüz derecede kaynayan bir suyun, seksen derecede kaynamasının ahlâkî olarak daha uygun olacağı gibi bir açıklamanın yapılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde, iktisat bilimi de ahlâkla ilgili olmayan bir disiplindir; peynir ve içki arz-talebi arasında ahlâkî bir fark yoktur, her ikisi de iktisadî olaylardır. Ancak Kurtkan, sosyolojiyi farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Bir zamanlar sosyolojinin de ahlâk ile ilişkisi olmayan bir bilim olarak kabul edilmesi gerektiği düşünülse de, bu görüşler artık reddedilmektedir. Çünkü bu tür bir anlayış, iki önemli hataya yol açmaktadır. İlk

hata, insan psikolojisinin sosyal yapının bir çevre koşulu olarak görülememesidir. İkinci hata ise, kültürel değerlere değer biçmenin, bilime yakışmayan bir övünme ya da sübjektiflik olduğu düşüncesine kapılmaktır (Kurtkan Bilgiseven, 1995, s. 14).

Âmiran Kurtkan, sosyoloji disiplininin ve sosyologların tüm dünyada karşılaştığı temel problemleri yalnızca yüzeysel sorunlarla sınırlı görmemiş, bu problemleri derinlemesine analiz etmiş ve açıklamıştır. Kendisi, sosyolojinin karşılaştığı en önemli sorunları ele aldıktan sonra, Türk sosyolojisinin karşılaştığı özel zorluklara da ışık tutmuştur. Kurtkan'a göre, Türk sosyolojisinin en büyük sorunları hem sosyologların kullandığı araçlarla hem de sosyolojinin kendi yapısal sorunlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu sorunların başında, araştırmalar yürüten resmî kurumların ve özel sektör firmalarının sayısının son derece sınırlı olması gelmektedir. Kurtkan, bu durumu, sosyologların araştırma yapma fırsatlarının kısıtlı olması ve dolayısıyla verimli saha çalışmalarının azalması açısından kritik bir engel olarak görmektedir. Bir diğer sorun, saha çalışmalarında yer alan sosyolog sayısının yetersizliği ve birçok sosyologun teorik alanda kalmasıdır. Bu durum, sosyolojinin daha derinlemesine ve özgün verilere dayalı olarak gelişmesini engellemektedir. Kurtkan ayrıca, Türk sosyolojisinin karşılaştığı önemli bir diğer sorunun, yabancı dil hâkimiyeti eksikliği olduğunu belirtmektedir. Birçok sosyologun yabancı dil bilmemesi, uluslararası literatürden yeterince yararlanamamalarına ve bu nedenle güncel gelişmeleri takip etme noktasında zorluk yaşamalarına sebep olmaktadır. Bununla birlikte, Türk sosyolojisinde kavram kargaşası da önemli bir engel teşkil etmektedir. Farklı kavramların doğru bir biçimde tanımlanmamış olması, sosyolojik tartışmaların sağlıklı bir şekilde ilerlemesini zorlaştırmaktadır. Bunların yanı sıra, Kurtkan, lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin ortak bir kavram bilgisi oluşturmalarını sağlayacak etkinlikler ve toplantıların eksikliğine de dikkat çekmiştir. Bu boşluk, öğrencilerin sosyolojik düşünceye dair derinlikli bir birikim kazanmalarını engellemektedir. Bir diğer kritik problem ise, Türk toplumunun meselelerinin çoğu zaman Batı sosyolojisinin perspektifinden ele alınmasıdır. Kurtkan, Türk sosyolojisinin, Türk toplumunun özgün dinamiklerini ve kültürel özelliklerini göz önünde bulundurmadan, Batı sosyolojik teorilerine dayalı analizler yapmasının, sosyolojinin gerçek anlamda toplumla bağ kurmasını zorlaştırdığını ifade etmiştir. Son olarak, Kurtkan, Türk sosyolojisinin sosyal tarih ile olan ilişkisini gerektiği şekilde ele almamış olduğunu belirtmektedir. Sosyolojinin tarihi süreçlerle olan etkileşimi, toplumsal yapıyı ve dönüşümü anlamada önemli bir araçken, bu alandaki eksikliklerin sosyolojinin derinlemesine analiz yapabilme kapasitesini sınırladığını vurgulamıştır (Kurtkan Bilgiseven, 1995, s. 17-21).

Kurtkan'a göre, Türk sosyolojisinin karşılaştığı bu problemleri aşmak için en öncelikli çözüm kaynağı, sosyal tarihimizin derinliklerinde yatan sosyal problemlerimizin köklerine inmekte yatmaktadır. Ancak bugünün sosyal sorunlarının geçmişten nasıl etkilendiğini anlayabilmemize yardımcı olacak ve geçmiş deneyimlerden faydalanmamıza olanak sağlayacak pek az sosyal tarih çalışması bulunmaktadır. Sosyal sorunları ve bu sorunları çözmek için gerekli manevi değerlerimizi ortaya koyma çabası yalnızca sosyologların sorumluluğunda bir iş olarak görülmemelidir. Bu yanlış görüş, sosyologların doğru kaynaklara ulaşmalarını zorlaştırmaktadır. Sosyoloji, genç bir bilim dalı olmasına rağmen sosyal sorunlar çok daha eskiden var olmaktadır. Kurtkan, bu noktada sosyolojinin genç bir bilim dalı olma gerçeğini dikkate alırken, bunun sosyal meselelerin her dönemde insan zekâsının ilgisini çektiğini ve çağlar boyu değişen problemlerin temelinde bazı değişmeyen esasların da bulunduğunu unutturmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Kurtkan Bilgiseven, 1995, s. 22).

Kurtkan'a göre, bir sosyolog toplumsal bozulma ya da aksaklıkların kökenini araştırırken, yüzeyde görünen nedenlerle yetinemez; aksine, olayların temelinde yatan esas gerçekliğe inmeye çalışmalı ve bu temelin zayıf olması nedeniyle ortaya çıkan çok sayıda neden-sonuç ilişkisini göz önünde bulundurmalıdır. Sosyolog, bu ilişkilerden herhangi birini fark edememe riskini her zaman taşır, çünkü bunlardan bazıları geçmişten günümüze etkisini sürdüren derin faktörler olabilir. Kurtkan, sosyolojiyi çok nedenli bir disiplin olarak tanımlar. Ancak burada kastedilen, yalnızca görünen, yüzeysel etkenlerin çeşitliliği değildir. Asıl vurgulanan, derin yapıda yer alan ve ortak bir temel gerçekten kaynaklanan çeşitli etkileşim yollarının çokluğudur. Bu yönüyle sosyoloji, yüzeyde

çok sayıda faktörü inceleyen diğer sosyal bilim dallarıyla benzerlik gösterse de onu farklı kılan bu köklü nedenlerin çokluğu ve karmaşıklığıdır. Dolayısıyla sosyolojinin karşılaştığı zorluk sadece çok sayıda etkenle ilgilenmekten ibaret değildir; asıl zorluk, bu bilimin ele aldığı konuların genişliği ve çok yönlülüğüdür. Sosyolojinin kapsamlı doğası, onu diğer sosyal bilimlerden ayıran temel zorluklardan birini oluşturur.

Âmiran Kurtkan, toplumların temel sorunlarının kökenine inebilmek için, kendi kaynaklarımıza dönerek, yerli düşünürlerimizin ortaya koyduğu bazı temel ilkeleri dikkate almanın önemli olduğunu savunmuştur. Bu ilkeler, toplumların ne ölçüde bu prensiplerden uzaklaştıklarını inceleyerek, günümüzün sosyal problemlerine çözüm arayışında yol gösterici olabilir. Kurtkan, bu temel prensipleri şu şekilde sıralamaktadır: İlk olarak, birey ve toplum arasındaki birliğin fark edilmemesi ve bireyin toplumdan ayrı bir varlık olarak görülmesi önemli bir sorundur. Toplumun, bireyin davranışlarıyla şekillendiğini göz ardı etmek, toplumsal düzenin doğru bir şekilde anlaşılmasını engeller. İkinci olarak, insanın gelişim yolunun tekâmül olduğunu ve diğer yolların bu süreci geciktiren sapmalar olduğunu anlamamak, toplumun ilerlemesinin önündeki bir engeldir. Kurtkan, aynı zamanda bireyin her eyleminin topluma geri dönerek benzer davranışlara yol açacağını vurgulamış ve bu evrensel kuralın fark edilmemesinin sosyal yapıyı yanlış anlamaya yol açtığını belirtmiştir. Bir diğer önemli prensip, Batı siyaset sosyolojisinde genellikle “kuvvet haktır” anlayışının hâkim olduğu, ancak Türk-İslâm düşüncesinde bu anlayışın tam tersine, “hak kuvvettir” ilkesinin kabul edilmesidir. Kurtkan’a göre, milletlerarası siyasette bu temel ilkenin doğru bir şekilde kavranmaması, toplumsal ilişkilerde ve devletler arası düzende yanlış yönlendirmelere sebep olabilir. Kurtkan, bu ilkelerin göz ardı edilmesinin, toplumu geriye götüren ve sosyal gelişmeyi engelleyen ciddi engeller doğurduğunu vurgulamaktadır. Bu prensiplere dayalı bir yaklaşım, sosyal yapıyı ve değişimi daha doğru bir şekilde analiz etmeyi mümkün kılacak ve sosyolojik çalışmalarda daha güvenilir, sağlam sonuçların elde edilmesine katkı sağlayacaktır (Kurtkan Bilgiseven, 1995, s. 22).

Kurtkan’a göre, sosyolojik bir araştırma, iş birliği ve ekip çalışması gerektiren bir süreçtir. Bir sosyolojik çalışmada, örneklem hacminin belirlenmesinden verilerin tablolar halinde düzenlenmesine kadar her türlü sayısal işlem, araştırma ekibindeki istatistikçiler tarafından yapılır. Ekonomik çalışmalarda, anlamlılık testlerini yapmak da istatistikçilerin sorumluluğundadır. Ancak, sosyal gerçeğin geniş kapsamı ve karmaşıklığına hâkim olan bir istatistikçi, sosyolojik çalışmalarda ortaya çıkabilecek bazı anlamsızlıkları testlerle tespit etmeye çalışmaz. Çünkü araştırmanın varsayımlarını oluştururken gözden kaçan bazı faktörlerin etkisi, tablolara gizli bir şekilde yansımaktadır. Bu faktörleri ancak alanda çalışarak aktif gözlem yapan sosyologlar fark edebilir. Bu nedenle, alanda çalışırken anketör gibi mülakat yapan bir sosyolog, pasif bir gözlemci değil, aktif bir araştırmacıdır (Kurtkan Bilgiseven, 1996, s. 6). Bu şekilde, alanda yapılan gözlemler, neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde değerlendirilerek anlamlı bir sonuca ulaşılabilir. Kurtkan, başarılı bir araştırma için sağlam bir varsayımla işe başlamanın önemini sıkça vurgulamıştır.

Kurtkan’a göre, doğru varsayımlar oluşturmak, beklenen neden-sonuç ilişkilerinin doğru bir şekilde tahmin edilmesiyle doğrudan ilgilidir. Ancak, bir varsayım çerçevesinde yer almayan veriler, o alanda gözlem yapmanın gerekliliğini ortaya koyar. Çünkü varsayım kurarken yalnızca mevcut ve bilinen koşullar dikkate alınarak olası neden-sonuç ilişkileri belirlenir. Ancak, bu ilişkileri bozan ve önceden öngörülemeyen bazı faktörler de ortaya çıkabilir. Bu tür faktörleri tespit edebilmek için yapılan ön denemeler faydalı olabilir, ancak geniş kapsamlı bir araştırmanın tüm yönlerini tam anlamıyla ele almak, çoğu zaman şansa bağlı bir duruma dönüşebilir (Kurtkan Bilgiseven, 1996, s. 7).

Özetle, Kurtkan, Türk sosyolojisinde genellikle aktarmacı ve taklitçi bir çizgiye karşı, yerli ve millî bir sosyoloji anlayışını benimsemiştir. O, muhafazakâr ve milliyetçi bir bakış açısıyla, Türk sosyolojisine katkı sağlamış ve toplumu daha iyi anlamaya yönelik kendi yazdığı sosyolojik eserlerle bu anlayışı geliştirmiştir. Kurtkan, Türk toplumunu açıklarken, toplumsal yapıyı, tarihi ve kültürü göz önünde bulundurarak, Türk-İslâm sentezi ve İslâmî tevhit anlayışıyla yaklaşımını

ortaya koymuştur. Hem genel sosyolojinin problemlerini hem de Türk sosyolojisinin kendine has sorunlarını ele alarak önemli görüşler sunmuştur.

Sonuç

Kurtkan, sosyoloji anlayışını şekillendirirken özellikle metot kavramına büyük bir ağırlık vermiştir. Hem teorik hem de alan araştırmalarına değer veren Kurtkan, sosyal bilimlerde ve sosyolojide tek nedenli açıklama yöntemlerini reddetmiştir. Sosyal gerçekliğin açıklanmasında neden-sonuç ilişkilerinin belirleyici rol oynadığını vurgulamıştır. Kurtkan'ın metot anlayışının temelini metodolojik bütünlük oluşturur. Bu bağlamda, Batı bilim dünyasında eksik kalan bir noktaya dikkat çekerek, metodolojik bütünlüğün sağlanabilmesi için tümevarım ve tümdengelim yöntemlerinin entegrasyonunun gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, çoklu nedenlerin, parça-bütün ilişkilerinin ve tarihsel metodun önemine de özellikle değinmiştir.

Türk toplumunun yapısını ve temel özelliklerini anlamaya çalışan Kurtkan, bu analizin Batı sosyolojisinin kavramları ve teorileriyle yapılmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır. Batı sosyologlarının tanımlarının ve açıklamalarının, Türk toplumunu anlamada yetersiz kaldığını ileri sürmüştür. Kurtkan, sosyolojinin farklı alanlarında özgün görüşler geliştirmiş ve sosyolojik eserler kaleme almıştır. Bu eserlerde, Türkiye'nin sosyal yapısını, kültürünü ve tarihini Batı'dan farklı bir bakış açısıyla ele almış, Türk toplumunun kendine has özelliklerini vurgulamıştır. Kurtkan'a göre, Türkiye, Batılı toplum yapılarından belirgin bir şekilde farklıdır. Türk toplumunun bu farklılıklarını çeşitli örneklerle açıklamış ve özellikle Türkiye ile İngiltere arasında bir karşılaştırma yapmıştır. Kurtkan, Türkiye'de işçi sınıfının bulunmadığını, orta sınıfın yeterince gelişmediğini ve burjuvazinin varlık göstermediğini belirtmiştir.

Sonuç olarak, günümüzde Türkiye'de Batı sosyolojisi ile yerli, millî sosyoloji anlayışları arasında belirgin bir ayrım bulunmaktadır. Kurtkan, Türkiye'nin toplumsal sorunlarını Batı sosyolojisinin perspektifinden incelememiştir. O, milliyetçi ve muhafazakâr bir sosyolog olarak, millî bir sosyoloji anlayışını savunmuş ve Batı sosyolojisine karşı eleştirel bir yaklaşım benimsemiştir. Türk toplumunun özel meselelerine yoğunlaşarak, sosyal çözümleme sorunlarını derinlemesine ele almış ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmiştir. Eserlerinde, Türkiye'nin sosyal gelişimi ve ekonomik kalkınma sürecini vurgulamış ve bu süreçlere katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Sosyolojinin gelişimine, özellikle metodolojik açıdan önemli katkılar yaparak, bütüncül bir sosyoloji anlayışı ve metodoloji önermiştir. Ayrıca, bilim ile din arasındaki ilişkiyi dikkate alarak, Türk-İslâm kültürü ve İslâmî tevhit anlayışını sosyolojik analizlerinde temel bir referans noktası olarak kullanmıştır.

Kaynakça

- Aktay, Y. (2013). *Türk sosyoloji tarihine eleştirel bir katkı*. Küre Yayınları.
- Eğribel, E. (2009). Sosyolojide yöntem tartışmaları ve aktarmacılık üzerine: Antropolojinin ve kültürel çalışmaların öne çıkması veya toplum bilimlerinin oryantalistleşmesi. İçinde E. Eğribel & U. Özcan (Eds.), *Türkiye'de toplum bilimlerinin gelişimi II* (ss. 183-200). Kitabevi Yayınları.
- Eğribel, E. (2010a). Toplumsal ilerlemenin ve tarihin sonu: Kutsala dönüş. İçinde E. Eğribel & U. Özcan (Eds.), *Türk sosyologları ve eserleri I* (ss. 125-135). Kitabevi Yayınları.
- Eğribel, E. (2010b). Türk sosyolojisinin olanakları üzerine yeniden düşünmek: Türk sosyoloji geleneği ve mirasımız üzerine. İçinde E. Eğribel & U. Özcan (Eds.), *Türk sosyologları ve eserleri II* (ss. 3-15). Kitabevi Yayınları.
- Eğribel, E. (2016a). Türkiye'de sosyolojinin İstanbul sosyolojinin kurumsal kimliği ve tarihiyle özdeşleştirilmesinin getirdiği sorunlar. İçinde E. Eğribel, U. Özcan, H. B. Kaçmazoğlu & S. Kızılcıkel (Eds.), *Türkiye'de sosyoloji üniversitede 101. yıl* (ss. 87-106). Doğu Kitabevi.

- Eğribel, E. (2016b). Tarih ve sosyoloji: Türk sosyolojisinin ana eğilimlerinin belirlenmesi açısından Prens Sabahattin-Ziya Gökalp ilişkisi üzerine. İçinde E. Eğribel & U. Özcan (Eds.), *Sosyologca* (ss. 131-142). Doğu Kitabevi.
- Eğribel, E. (2016c). Türk ve dünya sosyoloji tarihini birlikte yazmanın gereği üzerine: Türk sosyolojisinin kimliği. İçinde E. Eğribel, U. Özcan, H. B. Kaçmazoğlu & S. Kızılçelik (Eds.), *Türkiye'de sosyoloji üniversitede 101. yıl* (ss. 201-216). Doğu Kitabevi.
- Fındıkoğlu, F. Z. (1943). Hukuk sosyolojisi, mevzuu ve gayesi. *Sosyoloji Dergisi*, (2), 3-21.
- Kaçmazoğlu, H. B. (1999). Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar: Öncüleri ve temelleri çerçevesinde yaklaşımlar. Birey Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2001). *Türk sosyoloji tarihine giriş I: Ön koşullar*. Birey Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2003). *Türk sosyoloji tarihine giriş II: II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*. Anı Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2010). Türkiye'de sosyoloji eğitim ve öğretiminin genişlemesi üzerine. İçinde E. Eğribel & U. Özcan (Eds.), *Sosyoloji yyllığı-kitap 20: Türk sosyologları ve eserleri I* (ss. 204-214). Kitabevi Yayınları.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Türk sosyolojisinde temalar 1: Türkçülük, İslâmcılık, muhafazakârlık*. Doğu Kitabevi.
- Kayadibi, F. (2009). Prof. Dr. Âmiran Kurtkan Bilgiseven'in ardından. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (40), 25-31.
- Kızılçelik, S. (2004a). *Sefaletin sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2004b). *Özgünlüğün sosyolojisi*, Anı Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2005). *Batı bataklığı*. Anı Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2008). *Baykan Sezer'in sosyoloji anlayışı*. Anı Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2012). *Özgün ve yetkin bir sosyal teorisyen olarak Kemal Tabir*. Anı Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2015a). *Yerli sosyoloji*. Anı Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2015b). *Uygarlık, ahlâk ve eğitim*. Anı Yayıncılık.
- Kızılçelik, S. (2016). Sosyolojide yerlilik, millilik, özgünlük ve evrensellik. İçinde E. Eğribel, U. Özcan, H. B. Kaçmazoğlu & S. Kızılçelik (Eds.), *Türkiye'de sosyoloji üniversitede 101. yıl* (ss. 259-284). Doğu Kitabevi.
- Kongar, E. (2012). Giriş: Türkiye'de toplumbilimin gelişmesi ve yöntem sorunu. İçinde E. Kongar (Ed.), *Türk toplumbilimciler 1-2* (ss. 13-26). Remzi Kitabevi.
- Kurtkan, Â. (1973). Millî kültür ve eğitim. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2(3), 53-60.
- Kurtkan, Â. (1975). Hocamızın ardından. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (13), 28-33.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1986). Türk-İslâm felsefesi açısından yaratılış meselesi karşısında ilim ve İslâmiyet. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (42), 115-146.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1988). Eğitimle ilgili millî hedeflerimiz ve eğitim stratejimiz. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 17(3), 38-59.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1989a). Manevî kültürümüz ve Batı kültürü-I. *Türk Edebiyatı Dergisi*, (Nisan), 1-33.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1989b). Aydın kavramı ve kültürün nev'ine göre aydın tipinin şekillenmesi. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 18(2), 10-19.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1991). Sosyoloji okuyarak sosyal yapı tiplerini öğrenen bir fert, uygun rollerle bu yapı tiplerinin nasıl değiştirilebileceği konusunda bilgi sahibi olur. *Millî Kültür Dergisi*, (83), 4-5.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1993a). Sağlıklı sanayileşmenin sosyal temelleri. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (24), 1-14.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1993b). Türk kimlik yapısında İslami değerler. *Türk Yurdu*, (66), 16-24.

- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1994a). Milliyetçilik ve İslâmiyet. *Aydınlar Ocağı Açık Oturumlar Dizisi*, (Mart), 9-19.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1994b). Batı ve Türk-İslam laiklik anlayışı farkları. *Aydınlar Ocağı Açık Oturumlar Dizisi*, (Nisan), 85-92.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1995). Sosyolojinin ve Türk sosyolojisinin problemleri. *Türk Sosyoloji Dergisi*, 1(1), 7-23.
- Kurtkan Bilgiseven, Â. (1996). Sosyolojik alan araştırmalarında anlamlılık. *Türk Sosyoloji Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Özcan, U. (2010a). Türk sosyolojisinin özgünlüğüne dair düşünceler. İçinde E. Eğribel & U. Özcan (Eds.), *Sosyoloji yillığı-kitap 20: Türk sosyologları ve eserleri I* (ss. 154-163). Kitabevi Yayınları.
- Özcan, U. (2010b). Türkiye'de sosyoloji: Başlıca akımlar, dönemler ve figürler. İçinde E. Eğribel & U. Özcan (Eds.), *Sosyoloji yillığı-kitap 20: Türk sosyologları ve eserleri II* (ss. 95-216). Kitabevi Yayınları.
- Özkul, M. (2008). Âmiran Kurtkan Bilgiseven (1926-2005). İçinde M. Ç. Özdemir (Haz.), *Türkiye'de sosyoloji II: İsimler-eserler* (ss. 143-173). Phoenix Yayınları.
- Sezer, B. (1991). 75. yıl açılış konuşması. İçinde İ. Coşkun (Haz.), *75. yılında Türkiye'de sosyoloji* (ss. 25-27). Bağlam Yayınları.
- Sezer, B. (1993). *Sosyolojide yöntem tartışmaları*. Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. (1998). *Türk sosyolojisinin ana sorunları*. Sümer Kitabevi Yayınları.
- Sezer, B. vd. (2016). Türk sosyolojisinin dünü, bugünü ve yarını. İçinde E. Eğribel, U. Özcan, H. B. Kaçmazoğlu & S. Kızılçelik (Eds.), *Türkiye'de sosyoloji üniversitede 101. yıl* (ss. 5-12). Doğu Kitabevi.
- Tüfekçioğlu, H. (1991). Türkiye'de sosyolojinin işlevi. İçinde İ. Coşkun (Haz.), *75. yılında Türkiye'de sosyoloji* (ss. 139-144). Bağlam Yayıncılık.
- Türkdoğan, O. (1995). *Çağdaş Türk sosyolojisi*. Turan Yayıncılık.
- Türkdoğan, O. (2011). Prof. Dr. Mustafa E. Erkal. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (43), 1-2.
- Ülken, Z. H. (1945-1946). İktisadi sosyoloji. *Sosyoloji Dergisi*, (3), 3-102.